

Anna Lindh Euro-Mediterranean Foundation for the Dialogue between Cultures
مؤسسة أناليند الأورو-متوسطية للحوار بين الثقافات
Fondation Euro-Méditerranéenne Anna Lindh pour le Dialogue entre les Cultures

Στρατηγικό Σχέδιο για την Αξιοποίηση Εργατικού Δυναμικού με Πανεπιστημιακή Μόρφωση

Εταίροι
Κέντρο Ερευνών – Intercollege, Κύπρος
Center for Strategic Studies, Ιορδανία
Intercultural Association Grammelot, Ιταλία
Association of Civil Society and Development Institute, Τουρκία

The Programme is co-funded by the European Union and the 35 Members of the Euro-Mediterranean Partnership.

“ This document has been produced with the financial assistance of the Anna Lindh Euro-Mediterranean Foundation for the Dialogue between Cultures. The contents of this document are the sole responsibility of Research and Development Center - Intercollege and can under no circumstances be regarded as reflecting the position of the Anna Lindh Foundation.”

Contract No: ALF/2006/CFP2/C/27

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	3
Μετανάστευση Επιστημόνων και Κέρδος Γνώσης: Κύπρος	6
Μετανάστευση Επιστημόνων και Κέρδος Γνώσης: Ιορδανία	17
Μετανάστευση Επιστημόνων και Κέρδος Γνώσης: Ιταλία	23
Μετανάστευση Επιστημόνων και Κέρδος Γνώσης: Τουρκία	34
Συμπεράσματα και Εισηγήσεις	46

Εισαγωγή

Η μετανάστευση επιστημόνων, και πιο συγκεκριμένα ο αγγλικός όρος **brain drain** μπορεί να οριστεί ως η κινητικότητα των ειδικευμένων και μορφωμένων ατόμων από μια χώρα σε άλλη, με σκοπό την αναζήτηση μιας καλύτερης θέσης εργασίας, καλύτερες προοπτικές σταδιοδρομίας και, συνεπώς, μια γενικά καλύτερη ζωή. Η μετανάστευση επιστημόνων, προκαλείται από την έλλειψη κατάλληλων θέσεων εργασίας και προοπτικών σταδιοδρομίας στην πατρίδα τους καθώς και από τις βελτιωμένες και αναβαθμισμένες προοπτικές στη χώρα υποδοχής. Αυτό το φαινόμενο επηρεάζει συνήθως τους καλύτερα ειδικευμένους και μορφωμένους νέους πολίτες μιας χώρας. Στην περίπτωση των δύο εκ των τεσσάρων χωρών που συμμετέχουν σε αυτήν την μελέτη, την Ιορδανία και την Τουρκία, η μετανάστευση επιστημόνων μπορεί να θεωρηθεί ως εθνική πολιτική εξασφάλισης του πολύ αναγκαίου για τη χώρα σκληρού νομίσματος από το εξωτερικό, υπό τη μορφή εμβασμάτων. Στην περίπτωση των δύο άλλων χωρών, Κύπρου και Ιταλίας, απεικονίζεται περισσότερο η αδυναμία των δύο χωρών να διαμορφώσουν τις απαραίτητες προϋποθέσεις για τη δημιουργία αρκετών θέσεων εργασίας προστιθέμενης αξίας, και προοπτικών σταδιοδρομίας για καλύτερο και πιο αισιόδοξο μέλλον. Όπως παρουσιάζεται και στις 4 περιπτώσεις, η μετανάστευση επιστημόνων έχει επιπτώσεις τόσο στις αναπτυγμένες χώρες όσο και στις λιγότερο αναπτυγμένες.

Το πιο πάνω σημείο υπογραμμίζει τη σημασία του προβλήματος και για τα αναπτυγμένα και για τα λιγότερο αναπτυγμένα κράτη, καθώς και για την ανάγκη να εξεταστεί αυτό το φαινόμενο κατά τρόπο συστηματικό και ολοκληρωμένο. Η κινητικότητα των επιστημόνων στο ευρωπαϊκό πλαίσιο επηρεάζει άμεσα την πρόκληση που θέτουν στους εαυτούς τους οι Ευρωπαίοι ηγέτες για τη μεταμόρφωση της Ευρώπης. Αυτό προγραμματίζεται μέσω της Στρατηγικής της Λισσαβώνας, ενός οικονομικού και κοινωνικού προγράμματος μεταρρύθμισης της ΕΕ¹ που στοχεύει ευρέως στο να κάνει την Ευρώπη, την ανταγωνιστικότερη οικονομία, βασισμένη στη γνώση, μέχρι το 2010. Η συγκεκριμένη Στρατηγική περιέχει προγράμματα για οικονομική ανάπτυξη, επένδυση στην Έρευνα & την Ανάπτυξη και φυσικά στρατηγικές εκπαίδευσης². Σε αυτό το σημείο φαίνεται απίθανο ότι η Ευρώπη θα είναι σε θέση να επιτύχει τους στόχους που έχει θέσει, αλλά αυτό μπορεί να αποτελέσει θέμα για περαιτέρω μελέτη και έρευνα.

Αυτή η δράση έχει ως κύριο στόχο, τη συνεργασία και την ανταλλαγή ιδεών μεταξύ των νέων ερευνητών που συμμετέχουν και κινούνται σε ένα διεθνές περιβάλλον, που βάζουν τις βάσεις για μια μεγαλύτερη και πιο ολοκληρωμένη δράση στα πλαίσια του 7ΠΠ της ΕΕ, ή άλλων προγραμμάτων. Προκειμένου να επιτευχθεί αυτός ο στόχος, οι νέοι ερευνητές, κάτω από την καθοδήγηση των πιο έμπειρων καθηγητών και ερευνητών τους, συμμετείχαν σε ένα υψηλού επιπέδου ερευνητικό πρόγραμμα, που εξέτασε τις κοινωνικοοικονομικές προκλήσεις στη Μεσόγειο, και έχουν, ως ομάδα, καταλήξει σε κάποια συμπεράσματα, τα οποία μπορεί να αποτελέσουν το έναυσμα για περαιτέρω έρευνα και μελέτη. Οι νέοι ερευνητές έχουν αναπτύξει ένα «Στρατηγικό Σχέδιο» για την απορρόφηση και την αξιοποίηση των πανεπιστημιακών αποφοίτων από τις χώρες προέλευσης τους, και θα έχει ως άμεσους δικαιούχους τις επίσημες δημόσιες αρχές των τεσσάρων χωρών, και ως έμμεσους δικαιούχους, διεθνείς οργανισμούς που εξετάζουν

¹ ISCHYS, *ibid*, Alexandrou Christina, Kyriakides Sofianos et al, *Achieving the Lisbon Goals in Cyprus, The role of a National Youth Policy*, ISCHYS, 2006, pp. 9

² *ibid*, pp. 13

το ζήτημα της μετανάστευσης και της ανάπτυξης και, φυσικά, των ίδιων των μεταναστών.

Ο πρώτος στόχος του προγράμματος ήταν να εξετάσει το πρόβλημα της μετανάστευσης επιστημόνων (brain drain) στις 4 χώρες. Συγκεκριμένα, αξιολόγησε την παρούσα κατάσταση της μετανάστευσης πτυχιούχων στον ευρωπαϊκό χώρο, καθώς και τη νομική βάση που υπάρχει στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ), το Συμβούλιο της Ευρώπης και άλλους διεθνείς οργανισμούς. Ακολούθως, καταγράφηκαν οι πρακτικές που εφαρμόζονται στην ΕΕ με επιτυχία, όπως η ανάπτυξη των χωρών προέλευσης των μεταναστών, ο επαναπατρισμός τους, και η απορρόφηση και αξιοποίηση τους. Σε ένα δεύτερο στάδιο, το πρόγραμμα εξέτασε την τρέχουσα κατάσταση στις 4 συμμετέχουσες χώρες, και αξιολόγησε την αποτελεσματικότητα των πρακτικών που ακολουθούν. Αυτές οι πρακτικές καθώς επίσης και η γενική κατάσταση σε αυτές τις χώρες συγκρίνονται και αντιπαραβάλλονται ως προς την επίδραση που έχουν στην ανάπτυξη.

Στην προσπάθεια να σχεδιαστεί ένα καλά θεμελιωμένο Στρατηγικό Σχέδιο, οι νέοι ερευνητές έχουν ολοκληρώσει μια ανάλυση των διαφορετικών κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών συνθηκών στις 4 χώρες, αξιολόγησαν τις πιθανότητες για επιδείνωση και/ή βελτίωση των συνθηκών, και κατέληξαν σε μερικά συμπεράσματα αναφορικά με τις μελλοντικές μεταναστευτικές τάσεις των πανεπιστημιακών αποφοίτων. Η συγκεκριμένη έκθεση, περιγράφει το θεωρητικό υπόβαθρο και ερευνά τα σχετικά ζητήματα για κάθε χώρα, τη σύνθεση και την επιμέλεια είχε η Debora Derlagen. Αυτή η έκθεση περιλαμβάνει 6 κεφάλαια συμπεριλαμβανομένης της Εισαγωγής και των Συμπερασμάτων και τις μελέτες των 4 χωρών (για κάθε χώρα ξεχωριστά), οι οποίες εμφανίζονται με αλφαβητική σειρά.

Στο Κεφάλαιο 1: Μετανάστευση Επιστημόνων και Κέρδος Γνώσης: Κύπρος (Brain Drain and Brain Gain: The Case of Cyprus) η Τάνια Χαραλαμπίδου και η Σκεύη Βοσκαρίδου του Κέντρου Ερευνών - Intercollege διερεύνησαν την περίπτωση της Κύπρου με τη συλλογή των διαθέσιμων, περιορισμένων, οικονομικών και κοινωνικών στοιχείων και μέσω συζητήσεων με συναδέλφους και πολιτικούς εμπειρογνώμονες. Ένα πρόβλημα το οποίο αντιμετώπισαν οι ερευνήτριες σε όλη τη διάρκεια του προγράμματος είναι τα περιορισμένα και μη διαθέσιμα στοιχεία στο συγκεκριμένο θέμα. Αυτό το πρόβλημα είναι πιο έντονο στις περιπτώσεις της Κύπρου και της Ιορδανίας. Πιθανώς η έκταση του προβλήματος της μετανάστευσης στην Κύπρο να μην είναι τόσο μεγάλη όσο στις υπόλοιπες 3 χώρες. Αλλά και πάλι εάν η εκτίμηση, ότι το 20% των φοιτητών οι οποίοι σπουδάζουν στο εξωτερικό δεν επιστρέφουν πίσω στο νησί με την ολοκλήρωση των σπουδών τους, είναι ορθή τότε η Κύπρος έχει μεγαλύτερο πρόβλημα από ότι εκτιμάται. Εάν οι καλύτεροι φοιτητές/πτυχιούχοι δεν επιστρέφουν πίσω, τότε κάποια άλλη χώρα κερδίζει από αυτό.

Στο Κεφάλαιο 2: Μετανάστευση Επιστημόνων και Κέρδος Γνώσης: Ιορδανία (Brain Drain: The Case of Jordan) οι καθηγητές Ghassan Omet και Ibrahim Saif από το Πανεπιστήμιο της Ιορδανίας παρουσιάζουν την περίπτωση της Ιορδανίας, η οποία αποδεικνύεται ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα καθώς η εθνική πολιτική που υπάρχει, επιδιώκει πραγματικά να μετατρέψει τη μετανάστευση επιστημόνων από τη χώρα σε πλεονέκτημα μέσω των εμβασμάτων που αποστέλλουν οι Ιορδανοί μετανάστες από τα Κράτη του Κόλπου στα οποία ζουν και εργάζονται. Στην μελέτη υποβάλλονται κάποιες ερωτήσεις και προβληματισμοί, οι οποίοι αποτελούν τροφή για περαιτέρω έρευνα, καθώς αυτή η πολιτική παρουσιάζει σοβαρές μακροπρόθεσμες κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις που πρέπει να εξεταστούν. Η Ιορδανία είναι η μόνη από τους εταίρους που δεν είναι

μέλος ή υποψήφια για μέλος της ΕΕ, ωστόσο, με διάφορους τρόπους, μοιράζεται με τους υπόλοιπους εταίρους τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει, οι οποίες χαρακτηρίζουν περισσότερο ένα ανεπτυγμένο κράτος.

Στο **Κεφάλαιο 3: Μετανάστευση Επιστημόνων και Κέρδος Γνώσης: Ιταλία** (Brain Drain: The Case of Italy) η Marida Gesumaria και η Sara de Angelis από τη Διαπολιτισμική Ένωση Grammelot (Intercultural Association Grammelot) απεικονίζουν μια απαισιόδοξη εικόνα από την Ιταλία και τις προσπάθειές της να αναδιοργανώσει το σύστημα ανώτατης εκπαίδευσης και να κρατήσει τους καλύτερους επιστήμονες στη χώρα. Όπως και στην περίπτωση της Τουρκίας, έτσι και η Ιταλία αντιμετωπίζει κύματα μετανάστευσης επιστημόνων από τη χώρα καθώς μερικοί φεύγουν προς αναζήτηση καλύτερων ευκαιριών απασχόλησης στη Δυτική Ευρώπη και την Αμερική, αλλά δέχεται και μετανάστες από την Ανατολική Ευρώπη, οι οποίοι καλύπτουν μερικές από τις θέσεις που μένουν και είναι πρόθυμοι να εργαστούν με λιγότερα χρήματα και απαιτήσεις. Η ανάγκη για μεταρρύθμιση του Ιταλικού τομέα παιδείας και έρευνας, καθώς και η αύξηση της δημόσιας και ιδιωτικής χρηματοδότησης στο τομέα της έρευνας, είναι ξεκάθαρη και περιγράφεται με λεπτομέρεια και παραδείγματα.

Στο **Κεφάλαιο 4: Μετανάστευση Επιστημόνων και Κέρδος Γνώσης: Τουρκία** (Brain Drain: The Case of Turkey) οι καθηγητές Necdet Timur και Necdet Saglam του Ινστιτούτου Ανάπτυξης και Κοινωνίας των Πολιτών (Association of Civil Society and Development Institute) στο Eskisehir της Τουρκίας παρουσιάζουν την περίπτωση της Τουρκίας, μια πολύ ενδιαφέρουσα έκθεση η οποία περιγράφει τις πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις στη χώρα. Το πρώτο κύμα μετανάστευσης επιστημόνων από την Τουρκία άρχισε τη δεκαετία του '60, με τους γιατρούς και τους μηχανικούς να είναι μεταξύ των πρώτων επαγγελματιών και ακαδημαϊκών που μετανάστευσαν, συνήθως στη Δυτική Ευρώπη. Ακολούθησε ένα δεύτερο κύμα λιγότερο μορφωμένων ατόμων που μετανάστευσαν στην Ευρώπη εκμεταλλευόμενοι τις Διμερείς Συμφωνίες μεταξύ της Τουρκίας και διάφορων ευρωπαϊκών χωρών που αντιμετώπιζαν προβλήματα έλλειψης εργατικού δυναμικού. Αυτή η πολιτική είχε ως στόχο τη μείωση του υψηλού ποσοστού ανεργίας των εργατών και την κινητικότητα τους σε άλλες χώρες για προσωρινή απασχόληση και την αποστολή εμβασμάτων πίσω στην οικογένειά τους. Αυτή η πολιτική είχε μερικές απροσδόκητες συνέπειες τόσο για την Τουρκία όσο και για τις χώρες υποδοχής δεδομένου ότι οι περισσότεροι από τους μετανάστες αντί να επιστρέψουν στη Τουρκία έπαιρναν και τις οικογένειές τους στη χώρα εγκατάστασης.

Οι ερευνητές επισημαίνουν επίσης, το γεγονός ότι η μετανάστευση πανεπιστημιακών αποφοίτων τείνει να βελτιώσει την ευημερία της χώρας υποδοχής ενώ ο αντίκτυπος στην ευημερία της χώρας από την οποία φεύγουν είναι αμφιλεγόμενος. Σε αντίθεση, οι μετανάστες με λίγα προσόντα ασκούν διφορούμενη επίδραση ευημερίας στη χώρα υποδοχής, ενώ γενικά βελτιώνουν την ευημερία μπορεί να προκαλέσουν σύγκρουση συμφερόντων μεταξύ της χώρας υποδοχής και της πατρίδας τους χωρίς να υπάρχει βασικός λόγος³.

Στο **Κεφάλαιο 5: Συμπεράσματα και Εισηγήσεις**, τα κύρια ζητήματα που εξετάζονται στις επιμέρους εκθέσεις των 4 χωρών αξιολογούνται αναδρομικά, και συγκεντρώνονται σε μια προσπάθεια επισήμανσης των βασικών εκτιμήσεων, ανησυχιών και προκλήσεων και υπογραμμίζονται οι ομοιότητες και οι διαφορές των 4 χωρών και των εθνικών εμπειριών.

³ Jakob von Weizsäcker, WELCOME TO EUROPE, bruegelpolicybrief, ISSUE 2006/03, p.6.

Μετανάστευση Επιστημόνων και Κέρδος Γνώσης: Κύπρος

I. Εισαγωγή

Από την ανεξαρτησία της το 1960, η Κύπρος πέρασε μεγάλες περιόδους οικονομικής ανάπτυξης και ευημερίας, σε ένα προστατευμένο, οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον το οποίο προωθούσε την ομοφωνία μεταξύ των κοινωνικών εταίρων. Αυτό το είδος πατριαρχικού περιβάλλοντος επεκτάθηκε σε όλες τις σφαίρες της δημόσιας ζωής. Ωστόσο, τα γεγονότα του καλοκαιριού του 1974, επέφεραν στασιμότητα και, για δύο τουλάχιστον χρόνια, η Κύπρος γνώρισε πρωτοφανή επίπεδα υψηλής ανεργίας, αρνητικής αύξησης, και οικονομικής και κοινωνικής δυσχέρειας. Η κατάσταση, όμως, άρχισε να αντιστρέφεται σταδιακά, και η οικονομία άρχισε να επεκτείνεται γρήγορα. Η αναδόμηση και ο εκσυγχρονισμός που επιτεύχθηκε, χαρακτηρίστηκε ως "οικονομικό θαύμα"⁴. Για ένα αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα, η Κύπρος απόλαυσε συνθήκες πλήρους απασχόλησης, ακόμα κι αν το ποσοστό ανεργίας άρχισε να αυξάνεται τα τελευταία χρόνια⁵.

Κατά την περίοδο 1974 -1975 ένας σημαντικός αριθμός Κυπρίων μετανάστευσαν για αναζήτηση εργασιών και καλύτερης ζωής. Αυτή η μετανάστευση μπορεί να διακριθεί σε δύο ρεύματα. Το πρώτο περιλαμβάνει Κυπρίους (Έλληνες και Τούρκους) που μετανάστευσαν με τις οικογένειές τους στις χώρες που είχαν ήδη δημιουργηθεί κυπριακές κοινότητες από τη δεκαετία του '40, τη δεκαετία του '50 και την πρόωρη δεκαετία του '60. Αυτές οι χώρες περιελάμβαναν το Ηνωμένο Βασίλειο, τον Καναδά, την Ελλάδα, την Τουρκία, τη Νότια Αφρική, την Αυστραλία και τη Νέα Ζηλανδία. Το άλλο ρεύμα περιλαμβάνει Κυπρίους που πήγαν στο εξωτερικό προσωρινά, για να εργαστούν για λίγα χρόνια. Οι προορισμοί περιελάμβαναν τις χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ όπως η Βουλγαρία και η Τσεχοσλοβακία και τις χώρες στον αραβικό Περσικό Κόλπο και τη Λιβύη. Στις αραβικές χώρες η συγκέντρωση Κυπρίων και των οικογενειών τους ήταν τέτοια που συστάθηκαν σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης για να παρέχουν εκπαίδευση στους μαθητές από την Κύπρο. Αυτή η περίοδος υποδηλώνει την εντονότερη φάση του φαινομένου μετανάστευσης επιστημόνων (brain drain) και πολύ καλά καταρτισμένων και μορφωμένων Κυπρίων.

Οι Κύπριοι πάντα είχαν την επιθυμία για εκπαίδευση και ένα υψηλό ποσοστό των πτυχιούχων γυμνασίου συνεχίζει τις σπουδές του στην Κύπρο ή στο εξωτερικό. Μετά την αποφοίτηση, οι περισσότεροι αναμένεται να επιστρέψουν στην Κύπρο για αναζήτηση εργασίας και δημιουργία οικογένειας. Υπολογίζεται ότι περίπου 20% των Κυπρίων αποφοίτων ξένων πανεπιστημίων επιλέγουν να μείνουν στο εξωτερικό μετά την αποφοίτηση για τουλάχιστον μερικά χρόνια. Σήμερα, οι πανεπιστημιακοί απόφοιτοι και οι απόφοιτοι σχολών στην Κύπρο αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην αναζήτηση σταθερής και αποδοτικής εργασίας που θα αποτελέσει τη βάση στην οποία θα στηριχτεί η οικονομική τους ανεξαρτησία, θα προγραμματιστεί το μέλλον τους και θα στηριχτούν οι αποφάσεις για οικογένεια⁶. Τελευταία, όλο και περισσότεροι νέοι πτυχιούχοι βιώνουν την απογοήτευση στην επίτευξη των ίδιων επιπέδων ευημερίας με τους γονείς τους.

⁴ For an economic analysis of the period see Christodoulou 1992, 1995 and Theophanous 1995.

⁵ Ministry of Finance, *National Lisbon Programme Summary*

⁶ Alexandrou Christina, Kyriakides Sofianos et al, *Achieving the Lisbon Goals in Cyprus, The role of a National Youth Policy*, ISCHYS, 2006, pp. 9

Εντούτοις, δεν υπάρχουν διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία για τον αριθμό των ανθρώπων που είτε δεν επιστρέφουν από τις σπουδές τους στο εξωτερικό είτε φεύγουν από την Κύπρο επειδή δεν μπορούν να διασφαλίσουν μια σταθερή και ασφαλή θέση εργασίας.

Το σχετικά ψηλό ποσοστό ανεργίας πανεπιστημιακών αποφοίτων δεν συσχετίζεται με τους ξένους εργάτες που έρχονται στο νησί⁷. Καταρχήν, οι μετανάστες απασχολούνται σε χειρωνακτικές, ανειδίκευτες, χαμηλόμισθες και χαμηλού-κύρους εργασίες για τις οποίες οι Κύπριοι δεν ενδιαφέρονται. Επιπλέον, ένας σημαντικός αριθμός μεταναστών απασχολείται σε "άτυπες" μορφές εργασίας, κυρίως εποχιακής φύσης⁸. Τα ζητήματα επικοινωνίας, το επίπεδο εκτέλεσης, η κυπριακή υπηκοότητα και η αφομοίωση με τον τοπικό πολιτισμό είναι οι κύριοι λόγοι αποτυχίας των ξένων εργαζομένων να εξασφαλίσουν υψηλές θέσεις εργασίας στην Κύπρο.

II. Εθνικά Σχέδια Εργασίας

Η Στρατηγική της Λισσαβώνας είναι ένα οικονομικό και κοινωνικό πρόγραμμα μεταρρύθμισης της ΕΕ⁹ που έχει ως στόχο να καταστήσει την Ευρώπη, μέχρι το 2010, την πιο δυναμική, ανταγωνιστική, βασισμένη στη γνώση οικονομία στον κόσμο. Άμεσα συνδεδεμένες, με αυτήν την στρατηγική, είναι οι δράσεις για οικονομική ανάπτυξη, επένδυση στην έρευνα και την ανάπτυξη, και φυσικά οι στρατηγικές εκπαίδευσης¹⁰. Οι Κυβερνήσεις ενθαρρύνονται όπως συνεργαστούν με άλλους κοινωνικούς εταίρους για προώθηση της εφαρμογής του προγράμματος της Λισσαβώνας. Για αυτό το λόγο, η Κυπριακή κυβέρνηση ετοίμασε και παρουσίασε το δικό της Εθνικό Πρόγραμμα (Λισσαβώνας), το οποίο απεικονίζει την ευρύτερη ημερήσια διάταξη της πολιτικής για ανάπτυξη και μεταρρύθμιση¹¹.

Με στόχο την εφαρμογή του Προγράμματος της Λισσαβώνας, το Πρώτο Εθνικό Πρόγραμμα Δράσης (NAP) για την Απασχόληση 2004-2006, καθορίζει τις κατευθυντήριες γραμμές για την Κύπρο¹². Αναφέρεται επίσης, στην ανάγκη για αναθεώρηση του ζητήματος "απασχόλησης ξένων εργαζομένων από τρίτες χώρες". Η Κύπρος έχει ήδη εναρμονιστεί με το κοινοτικό κεκτημένο σε θέματα ενάντια στη διάκριση και είναι στο στάδιο ενημέρωσης για πλήρη αξιοποίηση των νέων μέτρων¹³.

Με αυτές τις αλλαγές στο μακροοικονομικό σκηνικό, το Πρόγραμμα Δράσης της Κύπρου για το 2004 αναφέρει τα ακόλουθα ποσοστά ανεργίας για το 2003: 4,1% συνολικό (3,8% άνδρες και 4,6% γυναίκες), 1% για τους μακροπρόθεσμους (π.χ. περισσότερο από 12 μήνες), ανέργους (0,8% άνδρες και 1,3% γυναίκες), και 8,9% για τους νέους. Η αύξηση στη μακροπρόθεσμη ανεργία κατά την επιβράδυνση του 2002-2003 ήταν αξιοσημείωτη (από 0,7% το 2002 σε 1% το 2003), η αύξηση που είναι ουσιαστικότερη για τους άνδρες (από 0,4% έως 0,8%) απ' ό,τι για τις γυναίκες (0,9% έως 1,3%). Στην Κύπρο κάτω από

⁷ Cyprus Labour Institute, *ibid*, pp. 1

⁸ *ibid*, pp. 3

⁹ ISCHYS, *ibid*, pp. 13

¹⁰ *ibid*, pp. 13

¹¹ Ministry of Finance, *National Lisbon Programme Summary*

¹² Republic of Cyprus, *National Action Plan for Employment 2004 – 2006*, *ibid*

¹³ Cyprus Labour Institute, *ibid*, pp. 4

25% του αριθμού άνεργων είναι μακροπρόθεσμοι άνεργοι¹⁴. Παρά αυτήν την επιδείνωση στους μακροοικονομικούς όρους, η ανεργία στην Κύπρο είναι γενικά χαμηλότερη από την ΕΕ15 (8% και 4,4% αντίστοιχα).

Βασικοί Δείκτες Μικροοικονομίας

% Ετήσια Αλλαγή	1995 -2004	2005	2006 Αποτίμηση
ΑΕΠ	3,7	3,9	3,7
Δείκτης Τιμών Κατανάλωσης – Πληθωρισμός	2,8	2,0	2,5
Ανεργία	3,8	5,3	5,5
Αύξηση Εργασίας	1,8 (1996 -2004)	2,6	1,5
Ονομαστικές Αποδοχές	5,7	4,8	4,8
Αύξηση Παραγωγικότητας	1,6	1,2	2,2
Τρέχων Ισοζύγιο Λογαριασμού (% ΑΕΠ)	3,7 (1996 -2004)	-5,4	-5,9

Το 2004 υπήρξε μια σχετική πτώση στην ανεργία. Επίσης, αξίζει να σημειωθεί ότι η Κύπρος απασχολεί έναν πολύ μεγάλο αριθμό νόμιμων ξένων εργαζομένων (πάνω από 12% των επικερδώς εργαζομένων). Επιπλέον, έχει απορροφήσει ένα σημαντικό ποσοστό παράνομων εργατών. Τέλος, υπολογίζεται ότι γύρω στις 8.000 - 10.000 Τουρκοκύπριοι εργάτες από το Βορρά εργάζονται τώρα στο Νότο¹⁵.

Η δημιουργία θέσεων εργασίας ήταν ικανοποιητική, παρουσιάζοντας ένα ετήσιο ποσοστό αύξησης πάνω από 2%, τα τελευταία χρόνια. Οι όροι αγοράς εργασίας παρέμειναν περιοριστικοί, με το ποσοστό ανεργίας - βάσει της έρευνας εργατικού δυναμικού για το 2006, να κυμαίνεται στο 5,5%. Η ανοδική τάση στα ποσοστά ανεργίας που παρατηρείται από το 2002 επηρεάζει κυρίως τις γυναίκες και τους νέους. Ένας αυξανόμενος αριθμός γυναικών, αναζητεί θέσεις με ευέλικτα ωράρια και όρους εργασίας – κάτι σπάνιο στον ιδιωτικό τομέα στην Κύπρο - με στόχο τον καλύτερο προγραμματισμό και συνδυασμό επαγγελματικών και οικογενειακών υποχρεώσεων. Επίσης, επηρεάζονται οι νέοι, οι οποίοι αναζητούν καλύτερες θέσεις εργασίας, σύμφωνα με τα προσόντα¹⁶ και τις προσδοκίες τους.

Οι μειωμένες θέσεις εργασίας (π.χ. στο ξενοδοχειακό τομέα, εμπόριο και κατασκευές καθώς και στα πιο χαμηλά επαγγελματικά επίπεδα (τεχνικά και ειδικευμένα επαγγέλματα)) πληρώνονται, σε μεγάλο βαθμό, από έναν αυξανόμενο κύμα ξένων και

¹⁴ University of Cyprus, Department of Economics, *Cyprus*, “Personalise Action Programme for a new start: France, Statements and Comments”, by Louis N. Christofides, pp. 1 - 4

¹⁵ *ibid*

¹⁶ Ministry of Finance, *National Reform Programme of Cyprus, Progress Report*, October 2006, pp. 18

Τουρκοκυπρίων εργατών. Πρέπει να σημειωθεί ότι η ουσιαστική αύξηση της ξένης απασχόλησης τα τελευταία χρόνια δεν έχει σημαντικές επιπτώσεις στα ποσοστά ανεργίας του ανειδίκευτου τοπικού εργατικού δυναμικού. Οι ετήσιες αυξήσεις στις ονομαστικές αποδοχές υπολογίστηκαν κατά μέσο όρο στο 5,7% για την περίοδο 1996-2004, που απεικονίζει βελτίωση της παραγωγικότητας και των περιοριστικών όρων αγοράς εργασίας¹⁷.

Συνεπώς, οι δαπάνες των μονάδων εργασίας επεκτάθηκαν με ετήσιο ποσοστό 4% κατά τη διάρκεια της ίδιας περιόδου, κάτι το οποίο υπερβαίνει το ποσοστό βελτίωσης της παραγωγικότητας της εργασίας και που έχει επιπτώσεις στην ανταγωνιστικότητα, και ιδιαίτερα στις εργασίες που περιλαμβάνουν εντατικές δραστηριότητες. Εντούτοις, ο γρήγορα αυξανόμενος αριθμός ξένων (νόμιμων και παράνομων που υπολογίζεται σε 120.000 και διαχωρίζεται 50% αντίστοιχα) καθώς και των Τουρκοκύπριων εργατών ασκεί μια επίδραση μετριασμού στις αμοιβές, η οποία απεικονίζεται με μια μέτρια αύξηση των αποδοχών σε 4,8% για το 2005 – 2006. Αυτή η τάση μετριοπάθειας αναμένεται να γίνει περισσότερο έντονη τα επόμενα χρόνια¹⁸.

Αν και τα ποσοστά ανεργίας στην Κύπρο είναι χαμηλά με βάσει τα πρότυπα της ΕΕ, κάποια σημεία είναι ανησυχητικά, λαμβάνοντας υπόψη τη δύναμη της ζήτησης εργασίας και το μεγάλο αριθμό ξένων εργαζομένων. Πρώτον, ο μεγάλος αριθμός μακροπρόθεσμων ανέργων (25% των ανέργων) είναι εκπληκτικός. Δεν είναι ξεκάθαρο γιατί αυτή η κατάσταση παραμένει σε αυτά τα επίπεδα. Δεύτερο, το ποσοστό ανεργίας είναι υψηλότερο για τους νέους, τις γυναίκες και τα άτομα άνω των 54 ετών. Συγκεκριμένα μέτρα για επίλυση αυτών των προβλημάτων και για παροχή βοήθειας σε αυτές τις ομάδες θεωρούνται αναγκαία, και ένα Εξατομικευμένο Σχέδιο Δράσης θα μπορούσε να αποδειχθεί πολύτιμο εργαλείο¹⁹.

Εντούτοις, η ζήτηση εργασίας στην Κύπρο είναι δυνατή. Αυτό σε συνδυασμό με τις επιβραδύνσεις – μέχρι τώρα έδειξαν μέτρια επίδραση στο ποσοστό ανεργίας – αποδεικνύουν ότι ένα Εξατομικευμένο Σχέδιο Δράσης για μια Νέα Αρχή δεν έχει άμεσα αποτελέσματα²⁰.

III. Η Εθνική Πολιτική για την Εκπαίδευση και την Παιδεία

Στο θέμα της πλήρους απασχόλησης, η οικονομία της Κύπρου, υπήρξε μια τάση προσανατολισμού του συστήματος επαγγελματικής κατάρτισης προς την κατάρτιση για ανακούφιση της έλλειψης ικανοτήτων παρά προς την ενίσχυση της απασχόλησης ανέργων και μη ενεργών²¹. Τα ενεργά μέτρα είναι σε θέση να αποτρέψουν την ανεργία μέσω περαιτέρω προγραμματισμού για τις μακροπρόθεσμες ανάγκες εργασίας της οικονομίας και των διάφορων σχεδίων κατάρτισης²². Πρόσφατα υπήρξε βαθμιαία ανάπτυξη και καθιέρωση επιμορφωτικών προγραμμάτων, που στοχεύουν σε συγκεκριμένες ομάδες με χαμηλή συμμετοχή σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες²³.

¹⁷ *ibid*

¹⁸ *ibid*

¹⁹ UCY, "Personalise Action Programme for a new start: *ibid*

²⁰ *ibid*

²¹ Republic of Cyprus, *National Action Plan for Employment 2004 – 2006*, *ibid*, pp. 13

²² UCY, "Personalise Action Programme for a new start: *ibid*

²³ Republic of Cyprus, *National Action Plan for Employment 2004 – 2006*, *ibid*, pp. 13

Όντως, μια από τις προτεραιότητες που αναφέρονται στο Κοινό Σχέδιο Αξιολόγησης του 2001 για την Κύπρο εξετάζει τους μακροπρόθεσμους ανέργους. Υπάρχουν σχέδια για επέκταση του δικτύου και βελτίωση των κτιρίων και των ηλεκτρονικών υποδομών των Περιφερειακών Γραφείων Εργασίας προκειμένου να βελτιωθεί η πρόσβαση στις υπηρεσίες τους. Το Διαδίκτυο θα χρησιμοποιείται για πιο αποτελεσματική παροχή βοήθειας (σε ατομική προσπάθεια) τόσο στους εργαζομένους όσο και τους εργοδότες²⁴.

Η Αρχή Ανάπτυξης Ανθρώπινου Δυναμικού της Κύπρου είναι ένας ημικρατικός οργανισμός ο οποίος υπόκειται στην επίβλεψη του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων²⁵ και είναι κυρίως υπεύθυνος για τη δημιουργία των απαραίτητων προϋποθέσεων για την προγραμματισμένη και συστηματική κατάρτιση και ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού της Κύπρου, σε όλα τα επίπεδα και σε όλους τους τομείς, για την ικανοποίηση των αναγκών της οικονομίας, μέσα στις γενικές εθνικές κοινωνικοοικονομικές πολιτικές²⁶. Η Αρχή Ανάπτυξης Ανθρώπινου Δυναμικού έχει ως στόχο την αποτροπή και την καταπολέμηση της ανεργίας, μέσω της βελτίωσης της απασχόλησης επιλεγμένων ομάδων (νέοι, άνεργοι και μη ενεργές γυναίκες), με την παροχή υπηρεσιών επαγγελματικού προσανατολισμού, εκπαίδευσης, τοποθέτησης και επαγγελματικής εμπειρίας²⁷.

Η Κύπρος έχει συμμετάσχει σε αρκετά τοπικά και διεθνή προγράμματα, στον τομέα της εκπαίδευσης, με στόχο τη βελτίωση και την ενίσχυση της δημιουργίας υποδομής για την εκμάθηση και τη διδασκαλία²⁸. Οι αρμόδιοι, για την τριτοβάθμια εκπαίδευση, Υπουργοί των χωρών που έχουν υπογράψει τη Διακήρυξη της Μπολόνια συμφώνησαν ότι υπάρχει η ανάγκη για εισαγωγή ενός συστήματος το οποίο θα είναι ομοιόμορφα δομημένο και "ευανάγνωστο" προκειμένου να ενισχυθεί ο Τομέας της Ευρωπαϊκής Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης μέχρι το 2010.

Μια από τις σημαντικότερες εξελίξεις στον εκπαιδευτικό τομέα είναι η εγκαθίδρυση του *Πανεπιστήμιου Κύπρου*, το οποίο ιδρύθηκε το Σεπτέμβριο του 1992 ως κρατικό πανεπιστήμιο. Στις αρχές του τρέχοντος έτους ένα νέο δημόσιο πανεπιστήμιο, το *Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου*²⁹, εγκαινίασε σειρές μαθημάτων, καθώς επίσης, και το *Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου* δέχτηκε τους πρώτους φοιτητές του. Τέλος, τρία ιδιωτικά κολέγια ανώτατης εκπαίδευσης πήραν την έγκριση για μετεξέλιξη τους σε πανεπιστήμια. Άλλες σημαντικές αλλαγές των τελευταίων χρόνων είναι: η υποχρεωτική εκπαίδευση μέχρι 15 ετών, η καθιέρωση της 9ετούς βασικής εκπαίδευσης, ο εμπλουτισμός του προγράμματος σπουδών με δημιουργία κλάδων τεχνολογίας και πληροφορικής, η διεύρυνση των ειδικοτήτων στην τεχνική εκπαίδευση και η εισαγωγή των ενιαίων εξετάσεων στην τελευταία τάξη του Λυκείου. Μια πολύ πρόσφατη αλλαγή στο σύστημα είναι η εισαγωγή ενός νέου τύπου ανώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης,

---

²⁴ *ibid*

²⁵ Background at: <http://www.hrdauth.org.cy/hrdaen/hrdaen/history/historyen.htm>

²⁶ Mission at:

<http://www.hrdauth.org.cy/hrdaen/hrdaen/annualreport/ANAD%20Annual%20Report%202004.pdf>

²⁷ Republic of Cyprus, *National Action Plan for Employment 2004 – 2006*, *ibid*, pp. 13

²⁸ Cyprus Education at: http://www.enostos.net/education/index_cy.htm

²⁹ Unesco "Education for All: the Case of Cyprus" at:

http://www.unesco.org/education/wef/countryreports/Cyprus/rapport_1.html

το Ενιαίο Λύκειο που στοχεύει στην προσφορά μιας γενικής και περιεκτικής δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης³⁰.

Η Κύπρος παρουσιάζει ένα από τα ψηλότερα ποσοστά φοιτητών πανεπιστημιακής και τριτοβάθμιας μόρφωσης σε κατά κεφαλήν βάση - περίπου 75% των αποφοίτων Λυκείου φοιτούν σε πανεπιστήμια ή κολέγια είτε στην Κύπρο είτε στο εξωτερικό (2004/05)³¹. Η πλειοψηφία των φοιτητών πανεπιστημιακού επιπέδου, ακολουθούν τους κλάδους της διοίκησης επιχειρήσεων, των γραμματειακών σπουδών, της εκπαίδευσης, των κοινωνικών μελετών και της τεχνολογίας υπολογιστών.

IV. Έρευνα και Ανάπτυξη

Η περαιτέρω ανάπτυξη του τομέα της Έρευνας και της Ανάπτυξης (E&A) είναι ένας από τους πιο ζωτικής σημασίας στόχους της Στρατηγικής της Λισσαβώνας³². Η εκτενής έρευνα και η ειδίκευση μπορούν να οδηγήσουν στη δημιουργία ενός ισχυρότερου και εύκολα προσαρμόσιμου εργατικού δυναμικού, στην καθιέρωση της δια βίου μάθησης και στην προσέλκυση περισσότερων ατόμων στην απασχόληση³³. Συγκριτικά με άλλες χώρες της ΕΕ, η Κύπρος είναι μια από τις χειρότερες, μαζί με τη Μάλτα στον τομέα της E&A. Όπως εξηγεί το Υπουργείο Οικονομικών, αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι δεν έχει καλλιεργηθεί η ερευνητική κουλτούρα, η ερευνητική υποδομή είναι ανεπαρκής και δεν υπάρχουν δυνατοί σύνδεσμοι μεταξύ των ερευνητικών οργανισμών και των επιχειρήσεων³⁴. Δεν γίνεται φυσικά λόγος για τα μηδαμινά κονδύλια που διατίθενται τόσο από ιδιωτικούς όσο και από κρατικούς φορείς στο τομέα της έρευνας.

Τα Κράτη Μέλη αναμένεται να αυξήσουν τα κονδύλια που διατίθενται στην έρευνα ούτως ώστε να επιτευχθεί ο στόχος της ερευνητικής επένδυσης που τέθηκε για 3% του ΑΕΠ μέχρι το 2010, ενώ συγχρόνως θα αυξηθεί και η οικονομική ενίσχυση από τον τομέα των επιχειρήσεων στα 2/3 της συνολικής επένδυσης για E&A. Αυτός ο στόχος είναι ιδιαίτερα φιλόδοξος ιδιαίτερα για χώρες όπως η Κύπρος, οι οποίες δεν αναπτύσσονται εκτενώς στον τομέα της έρευνας και αφιερώνουν μόνο τα μικρά ποσά του ΑΕΠ τους στην E&A. Για την Κύπρο, ακόμη και ο στόχος του 2008 για διάθεση 0,65% του ΑΕΠ για την έρευνα είναι ένας πολύ φιλόδοξος στόχος³⁵. Η αύξηση των κεφαλαίων που θα διατίθενται για την έρευνα, σαφώς θα βελτιώσει τις ευκαιρίες σταδιοδρομίας για τους νέους πτυχιούχους. Επίσης, θα ενθαρρύνει περισσότερους να επιστρέψουν πίσω στο νησί μετά την αποφοίτηση.

Το Ίδρυμα Προώθησης Έρευνας, εδώ και μερικά χρόνια, χρηματοδοτεί ερευνητικά προγράμματα που βοηθούν τόσο τους νέους όσο και πιο έμπειρους ερευνητές, οι οποίοι εργάζονται στο εξωτερικό, να επιστρέψουν στην Κύπρο και να εργαστούν στους τομείς εξειδίκευσής τους με κονδύλια που χορηγούνται εν μέρει από το ίδρυμα. Αυτά τα

---

³⁰ European Guidance Network - Fit for Europe "Education System" at: http://www.fit-for-europe.info/webcom/show_page_ffee.php?wc_c=15927&wc_id=1&wc_lkm=67202&PHPSESSID=1...

³¹ Eurydice: The Education System in Cyprus at: <http://194.78.211.243/Eurybase/Application/frameset.asp?country=CY&language=EN>

³² ISCHYS, *ibid*, pp. 13

³³ *ibid*

³⁴ *ibid*, pp. 22

³⁵ *ibid*, pp. 18

προγράμματα στηρίζουν μέχρι και 5 επιστήμονες σε κάθε κατηγορία για περίπου 3 χρόνια. Το Ίδρυμα στηρίζει επίσης τους νέους πτυχιούχους που επιθυμούν να προχωρήσουν στην έρευνα σε επίπεδα μεταπτυχιακού και διδακτορικού (Master and Ph.D.). Μέχρι πέντε φοιτητές κάτω των 35 ετών σε κάθε κατηγορία μπορούν να υποβάλουν αιτήσεις για συμμετοχή και χρηματοδότηση στα συγκεκριμένα προγράμματα.

V. Εισηγήσεις

Αύξηση των ποσοστών συμμετοχής γυναικών³⁶:

- Σχέδιο για την προώθηση κατάρτισης και απασχόλησης των οικονομικά μη ενεργών γυναικών, το οποίο συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (European Social Fund).
- Δράση που στοχεύει στην επέκταση και τη βελτίωση των υπηρεσιών φροντίδας παιδιών, ηλικιωμένων, ατόμων με ειδικές ανάγκες και άλλων εξαρτώμενων ατόμων, το οποίο συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (European Social Fund).

Περαιτέρω ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου³⁷:

- Συνεχής ποιοτική βελτίωση του εκπαιδευτικού συστήματος - προσαρμογή στις ανάγκες της αγοράς εργασίας.
→ Εφαρμογή προγράμματος για εισαγωγή στην επιστήμη της πληροφορικής σε όλα τα επίπεδα εκπαίδευσης.
→ Προώθηση του τρόπου εκμάθησης e-learning (ηλεκτρονική εκπαίδευση).
- Προώθηση και αύξηση των ευκαιριών για πανεπιστημιακές σπουδές στην Κύπρο μέσω της περαιτέρω ανάπτυξης των δημόσιων και ιδιωτικών πανεπιστημίων.

Τέλος, η Κυπριακή Κυβέρνηση πρέπει να υποστηρίξει ενεργά, με σωστά μελετημένες και διαμορφωμένες ενέργειες, τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις μέσω των οποίων η περαιτέρω οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη και η δημιουργία θέσεων εργασίας μπορεί να προωθηθεί και να επιτευχθεί³⁸.

VI. Συμπεράσματα

Το κατά κοινή αποδοχή συμπέρασμα είναι, ότι μέχρι τώρα η Κύπρος δεν έχει παρουσιάσει σημαντικά κύματα μετανάστευσης επιστημόνων ή δεν έχει δοθεί η απαραίτητη σημασία και μελέτη στο συγκεκριμένο θέμα. Αντίθετα, γίνονται υποθέσεις ότι οι περισσότεροι Κύπριοι προτιμούν να επιστρέψουν στην Κύπρο και να δεχτούν μια χαμηλότερου επιπέδου εργασία απ' ό,τι θα αναζητούσαν στο εξωτερικό λόγω των ισχυρών κοινωνικών και οικογενειακών δεσμών. Υπολογίζεται ότι περίπου 20% των πανεπιστημιακών πτυχιούχων δεν επιστρέφουν στην Κύπρο μετά την αποφοίτηση. Δεν υπάρχουν στατιστικά στοιχεία για στήριξη και επιβεβαίωση αυτής της εκτίμησης που εάν αποδειχθεί αληθινή θα υπογράμμιζε την ύπαρξη ενός σοβαρού προβλήματος.

³⁶ Ministry of Finance, *National Lisbon Programme Summary*

³⁷ *ibid*

³⁸ Republic of Cyprus, *National Action Plan for Employment 2004 – 2006*, *ibid*, pp. 16

Με την αλλαγή του αιώνα, η μεσαία τάξη, η οποία ήταν η ραχοκοκαλιά της κοινωνίας και της οικονομίας, είναι υπό απειλή από την έλλειψη υψηλόμισθων θέσεων εργασίας για ικανοποίηση του αυξανόμενου αριθμού νέων πανεπιστημιακών πτυχιούχων. Φυσικά αυτή η υπο-εκμετάλλευση των νέων με σπουδές, και διάθεση και φιλοδοξία για επιτυχία δεν μπορεί να παραταθεί χωρίς συνέπειες. Αργά ή γρήγορα αυτή η τάση θα οδηγήσει σε κοινωνική ανησυχία και/ή μαζική έξοδο των νέων πτυχιούχων σε χώρες που προσφέρουν περισσότερες ευκαιρίες. Λαμβάνοντας υπόψη τα σχετικά υψηλά επίπεδα ανεργίας στην ΕΕ ίσως αυτή η «έξοδος» να οδηγήσει σε άλλες χώρες όπως οι ΗΠΑ, ο Καναδάς και η Αυστραλία που απολαμβάνουν πιο ψηλά επίπεδα ευημερίας και ήδη έχουν δημιουργηθεί κυπριακές και ελληνικές κοινότητες.

Φαίνεται ότι η οικονομία δεν δημιουργεί αρκετές θέσεις εργασίας υψηλής προστιθέμενης αξίας. Αντιθέτως, δημιουργεί περισσότερες θέσεις εργασίας χαμηλής προστιθέμενης αξίας, οι οποίες πηγαίνουν συνήθως σε μη Κυπρίους. Η οικονομία πάσχει από ποσοστά χαμηλής παραγωγικότητας (και επομένως χαμηλότερη ανταγωνιστικότητα) σε σύγκριση με άλλες χώρες της ΕΕ. Συγχρόνως, η κυπριακή κοινωνία έχει ψηλές φιλοδοξίες και οι νέοι τρέφουν ακόμα ψηλότερες προσδοκίες. Η οικονομία πρέπει να προχωρήσει με την αναδόμηση και τη διαφοροποίηση της, έτσι ώστε να μπορεί να δημιουργήσει περισσότερες και πιο ενδιαφέρουσες θέσεις εργασίας³⁹.

Η Κύπρος βρίσκεται στην Ανατολική Μεσόγειο, μια περιοχή με μεγάλη γεωστρατηγική και γεωοικονομική επιρροή. Ο τουρισμός είναι μια μηχανή ανάπτυξης και εάν αναδομηθεί μπορεί να οδηγήσει σε ακόμα καλύτερα αποτελέσματα. Επιπλέον, η Κύπρος έχει τη δυνατότητα να χρησιμεύσει ως περιφερειακό ακαδημαϊκό, ιατρικό και οικονομικό κέντρο και ως ένα κομβικό σημείο, το οποίο θα καλύπτει τις ανάγκες της ευρύτερης περιοχής. Είναι σημαντικό οι κοινωνικοί εταίροι να δώσουν περισσότερη έμφαση για περαιτέρω επέκταση της οικονομίας σύμφωνα με τις οδηγίες που περιγράφονται ανωτέρω για παροχή εντατικών προστιθέμενης αξίας υπηρεσιών σε επιστήμονες. Εάν η Κύπρος είναι επιτυχής θα μετατραπεί σε σημαντικό προτέρημα της Ένωσης⁴⁰.

---

³⁹ Theophanous Andreas and Tirkides Yiannis (2006)

⁴⁰ ibid

Βιβλιογραφία

Βιβλία

Alexandrou Christina, Kyriakides Sofianos et al, *Achieving the Lisbon Goals in Cyprus, The role of a National Youth Policy*, ISCHYS, 2006.

Annual Meeting of the EU-Committee on Budgets with National Parliaments, Co-financing System by the EU Budget and Member-States Budgets (The case of Structural Policy and the Lisbon Strategy), By Mr Aristos Chrysostomou, Chairman House Standing Committee on Financial and Budgetary Affairs, House of Representatives, Cyprus (p. 1–5), Brussels 23 November 2004.

Christopher A. Pissarides, *Equilibrium Unemployment Theory*, second edition, Cambridge 2000.

Christodoulou, Christodoulos (1992), "A Study of Labour Law in Cyprus", A dissertation submitted in fulfillment of the requirements for the Ph.D. Degree of the University of Wales, Nicosia.

Christodoulou, Demetris (1995), "The limits of the Cypriot economic "miracle" (In Greek), in Peristianis N. and Tsaggaras G. (editors) (1995), "The Anatomy of a Transformation: Cyprus after 1974: Society, Economy, politics and Culture", Intercollege Press, Nicosia.

Cyprus Labour Institute, *Cyprus*, "Increasing Labour Supply through Economic Migration, Statements and Comments", by Nicos Trimikliniotis

Financial Times Depate "Does Europe really mean business?" speech of Jose Manuel Barroso, President of the European Commission, Brussels 12 September 2006

Ministry of Finance, *National Lisbon Programme Summary*

Ministry of Finance, *National Reform Programme of Cyprus, Progress Report*, October 2006

National Report: Cyprus, Ministry of Commerce and Industry, 2006

Republic of Cyprus, *National Action Plan for Employment 2004–2006*, Ministry of Labour and Social Insurance, 2003

Special Feature, "Employment and Unemployment in the new EU member countries" By Kate Bishop, Labour Market Division, Office for National Statistics

Theophanous Andreas (1995), "The Anatomy of the Economic "Miracle" 1974 -1994" in Peristianis N and Tsaggaras G (editors) (1995), "The Anatomy of a Transformation: Cyprus after 1974 (Society, Economy, politics and Culture)", (in Greek), Intercollege Press, Nicosia.

Trimikliniotis Nicos, *Unemployment and Migrant Workers in Cyprus: An analysis of the figures of the existing knowledge*

University of Cyprus, Department of Economics, *Cyprus*, “Personalise Action Programme for a new start: France, Statements and Comments”, by Louis N. Christofides

Walter J. Wessels, *Newsletter Economiki Klidartimos*, Athens 2000, pp. 110

Αρχή Ανάπτυξης Ανθρώπινου Δυναμικού

Annual Report HRDA 2004 at:

<http://www.hrdaen.org.cy/hrdaen/hrdaen/annualreport/ANAD%20Annual%20Report%202004.pdf>

Background at: <http://www.hrdaen.org.cy/hrdaen/hrdaen/history/historyen.htm>

Cyprus Education at: http://www.enostos.net/education/index_cy.htm

International Organizations at:

<http://www.hrdaen.org.cy/hrdaen/hrdaen/internaten/parteuroorgen.htm>

International Relations and Co-operation at:

<http://www.hrdaen.org.cy/hrdaen/hrdaen/internaten/internrelen.htm>

Mission

at:

<http://www.hrdaen.org.cy/hrdaen/hrdaen/annualreport/ANAD%20Annual%20Report%202004.pdf>

New Law at: <http://www.hrdaen.org.cy/hrdaen/hrdaen/history/newnameen.htm>

Programs approved for funding July- December 2007 at:

<http://www.hrdaen.org.cy/hrdaen/trainingen/approvedcourses.htm>

Public Relations at: <http://www.hrdaen.org.cy/hrdaen/hrdaen/publicen/publicrelen.htm>

Scope and Objectives at:

<http://www.hrdaen.org.cy/hrdaen/hrdaen/annualreport/ANAD%20Annual%20Report%202004.pdf>

Training Schemes at: <http://www.hrdaen.org.cy/hrdaen/trainingen.htm>

Διεθνείς Οργανισμοί

European Guidance Network - Fit for Europe “Education System” at: http://www.fit-for-europe.info/webcom/show_page_ffee.php?wc_c=15927&wc_id=1&wc_lkm=67202&PHPSESSID=1...

Eurydice: Higher Education in Three Cycles “National Trends in the Bologna Process 2006-2007” at:

http://www.eurydice.org/ressources/eurydice/pdf/086EN/086EN_005_C02.pdf

Eurydice: The Education System in Cyprus at:

<http://194.78.211.243/Eurybase/Application/frameset.asp?country=CY&language=EN>

Eurydice: The Education System in Cyprus at:

<http://194.78.211.243/Eurybase/Application/frameset.asp?country=CY&language=EN>

UNESCO “Education for All: the Case of Cyprus” at:

http://www.unesco.org/education/wef/countryreports/Cyprus/rapport_1.html

UNESCO “Education for All: The Cyprus Case” at:

http://www.unesco.org/education/wef/countryreports/cyprus/rapport_1.html

Σκεύη Βοσκαρίδου
Κέντρο Ερευνών – Intercollege

Και

Τάνια Χαραλαμπίδου
Κέντρο Ερευνών - Intercollege

Μετανάστευση Επιστημόνων και Κέρδος Γνώσης: Ιορδανία

I. Εισαγωγή

Η αποστολή εμβασμάτων από τους μετανάστες εργάτες είναι θέμα που εξετάζεται χρόνια τώρα σε μελέτες για τη μετανάστευση, αλλά πρόσφατα έχει προσελκύσει εκ νέου την προσοχή των ερευνητών και των ανθρώπων που χαράζουν πολιτική. Αυτό οφείλεται σε διάφορους λόγους συμπεριλαμβανομένου και του γεγονότος ότι οι επίσημες ροές εμβασμάτων από τους μετανάστες εργάτες στις αναπτυσσόμενες χώρες έχουν αυξηθεί από \$31,2 δισεκατομμύρια το 1990 σε περισσότερο από \$199 δισεκατομμύρια το 2006 (Mohapatra, 2007). Το ίδιο και το γεγονός ότι περίπου 3% (191 εκατομμύρια) του παγκόσμιου πληθυσμού (6,4 δισεκατομμύρια) ήταν διεθνείς μετανάστες το 2005, και ότι περίπου το 33%, 32%, 28%, και 7% των μεταναστών έχουν κινηθεί από το Νότο προς το Βορρά, Νότο προς Νότο, Βορρά προς Βορρά, και από Βορρά προς Νότο αντίστοιχα (Martin, 2006). Το ζήτημα της μετανάστευσης προσελκύει ένα αυξανόμενο ερευνητικό ενδιαφέρον.

Ο καθαρός όγκος των εμβασμάτων έχει προσελκύσει την προσοχή των ακαδημαϊκών, των ατόμων που χαράσσουν πολιτική, διεθνών οργανισμών, και διαφόρων άλλων. Μεγάλο μέρος αυτής της έρευνας καλύπτει διάφορα ζητήματα όπως το μέγεθος και τους παράγοντες που καθορίζουν τα εμβάσματα⁴¹, τον οικονομικό ρόλο των εμβασμάτων-συμπεριλαμβανομένης της επίδρασης τους στη φτώχεια και την ανισότητα⁴², τις αγορές εργασίας⁴³, το ανθρώπινο δυναμικό⁴⁴, την επένδυση και την αποταμίευση⁴⁵, καθώς και την οικονομική ανάπτυξη⁴⁶.

Το γεγονός ότι οι πολιτικές μετανάστευσης στις χώρες υποδοχής κλίνουν όλο και περισσότερο υπέρ των ειδικευμένων μεταναστών (Beine et al., 2003), το ζήτημα της μετανάστευσης επιστημόνων προσελκύει όλο και περισσότερο το ερευνητικό ενδιαφέρον. Για παράδειγμα, αυτό το ερευνητικό ενδιαφέρον εξέτασε, την επίδραση των προοπτικών μετανάστευσης στον ακαθάριστο ανθρώπινο κύριο σχηματισμό (Biene et al., 2001 and 2003), την επιρροή της μετανάστευσης επιστημόνων στις αποστολές εμβασμάτων (Kangasniemi et al., 2004 and Fiani, 2006), της τάσης των επιστημόνων να επιστρέψουν στις χώρες τους, και την επίδραση που έχουν στη διάδοση της τεχνολογίας και της παραγωγικότητας (Commander et al., 2004). Από αυτά βγαίνει το συμπέρασμα ότι η μετανάστευση επιστημόνων έχει και σημαντικά θετικά αποτελέσματα στις αναπτυσσόμενες χώρες. Με άλλα λόγια, ο θετικός αντίκτυπος μετατρέπει τη μετανάστευση επιστημόνων (brain drain) σε κέρδος γνώσης για τις χώρες υποδοχής⁴⁷ (brain gain).

Εν αντιθέσει με τον πιο πάνω συνοπτικό βιβλιογραφικό απολογισμό, αυτό το κομμάτι δίνει έμφαση στις προκλήσεις της μετανάστευσης τις οποίες αντιμετωπίζει η ιορδανική

⁴¹ Βλέπε, Lucas and Stark (1985), Fiani (1994 and 2002) and Higgins et al. (2004).

⁴² Βλέπε, Adams (2005) and Adams and Page (2005).

⁴³ Βλέπε, Hanson (2003) and Chami et al. (2003).

⁴⁴ Βλέπε, Cox et al. (2003), Cordova (2005) and McKenzie and Rapoport (2005).

⁴⁵ Βλέπε, Woodruff and Zenteno (2004) and Parrado (2004).

⁴⁶ Βλέπε, Chami et al. (2003).

⁴⁷ Βλέπε, for example, Biene et al. (2006) and Gungor and Tansel (2007).

οικονομία σε σχέση με την αξιοποίηση του επιστημονικού ανθρώπινου δυναμικού,. Στο Μέρος II, παρουσιάζεται ένας συνοπτικός απολογισμός της ιστορίας της μετανάστευσης από την Ιορδανία, ενώ το Μέρος III συμπληρώνει αυτή την έκθεση αναφέροντας μερικές από τις προκλήσεις που πρέπει να εξεταστούν για τη διατήρηση, ή και την αύξηση των ωφελημάτων από τους Ιορδανούς (πανεπιστημιακούς απόφοιτους) μετανάστες.

II. Η Μετανάστευση στην Ιορδανία: Ιστορική Αναδρομή

Μετά τον Αραβο-Ισραηλινό πόλεμο το 1973, και τις ανοδικές τιμές του πετρελαίου, οι αραβικές πετρελαιοπαραγωγικές χώρες εγκαινίασαν αρκετά φιλόδοξα προγράμματα ανάπτυξης τα οποία απαιτούσαν εργατικό δυναμικό. Για να αντιμετωπισθεί αυτή η πρόκληση, όλες οι χώρες του Περσικού Κόλπου στρατολόγησαν εργάτες από το εξωτερικό (συμπεριλαμβανομένης και της Ιορδανίας). Συνεπώς, η αραβική περιοχή του Κόλπου αναπτύχθηκε σε ένα σημαντικό προορισμό για μετανάστες εργασίας. Το 2005, για παράδειγμα, η περιοχή φιλοξενούσε το 10,4% όλων των διεθνών μεταναστών στον κόσμο και περισσότερο από το 26% όλων των μεταναστών στις λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές.

Όπως όλα τα αραβικά κράτη, η Ιορδανία είναι νέο κράτος, που έχει ιδρυθεί το 1921 στα σύνορα που έχουν δημιουργηθεί από τις ευρωπαϊκές αποικιακές δυνάμεις. Από τη δημιουργία του, το βασίλειο της Ιορδανίας έχει περάσει μέσω πολλών εξωτερικών και εσωτερικών διαταραχών συμπεριλαμβανομένων των Αραβο-Ισραηλινών πολέμων του 1948 και του 1967. Αυτοί οι δύο πόλεμοι οδήγησαν σε μια μεγάλη εισροή παλαιστίνιων προσφύγων. Λαμβάνοντας υπόψιν το γεγονός ότι η Ιορδανία είναι μικρή χώρα με περιορισμένους πόρους, πολλοί από τους παλαιστίνιους πρόσφυγες έψαξαν για δουλειά στον Κόλπο. Πράγματι, οι παλαιστίνιοι πρόσφυγες βρήκαν σχετικά εύκολα δουλειά και μετανάστευσαν στον Κόλπο, ειδικά μετά την αύξηση των τιμών του πετρελαίου το 1973/4 όπου όλες οι αραβικές πετρελαιοπαραγωγικές χώρες ξεκίνησαν αρκετά φιλόδοξα προγράμματα ανάπτυξης που απαιτούσαν εργατικό δυναμικό.

Αντίθετα με αυτό το συνοπτικό απολογισμό, δεν πρέπει να αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι από τα μέσα της δεκαετίας του '70, τα εμβάσματα των μεταναστών αποτελούν σημαντικό παράγοντα στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας, αφού υπολογίζεται ότι ο συνολικός αριθμός Ιορδανών που εργάζονται στις χώρες του Κόλπου ανέρχεται στις 400.000.

Πέραν των περιστάσεων που οδήγησαν την Ιορδανία να στηρίζεται στη μετανάστευση και τα εμβάσματα από τους μετανάστες, υπογραμμίζεται το γεγονός ότι η ιορδανική οικονομία πάσχει από ψηλά ποσοστά ανεργίας. Επιπρόσθετα, σημειώνεται ότι οι απόφοιτοι πανεπιστημιακών ιδρυμάτων, καθώς και οι απόφοιτοι ιατρικής, μηχανικής και πληροφορικής, δυσκολεύονται να βρουν δουλειά στη χώρα. Για αυτό το λόγο διαδοχικές ιορδανικές κυβερνήσεις έχουν προωθήσει και διευκολύνει τη μετανάστευση Ιορδανών στην περιοχή του Κόλπου. Επίσης, ο ιορδανικός ιδιωτικός τομέας (καθώς και ο δημόσιος) έχουν επενδύσει πάρα πολύ στον τομέα της εκπαίδευσης, ειδικά σε πανεπιστημιακό επίπεδο και για αυτό το λόγο, όπως υποστηρίζεται, η ιορδανική οικονομία δεν θα υποφέρει από το πρόβλημα της μετανάστευσης επιστημόνων (brain drain). Τουναντίον, τα συγκεκριμένα στοιχεία δείχνουν ότι η ιορδανική οικονομία έχει κατορθώσει να μετατρέψει τη μετανάστευση επιστημόνων (brain drain) σε κέρδος γνώσης (brain gain) και όφελος για τη χώρα. Ωστόσο, διάφορες προκλήσεις παραμένουν και εξετάζονται στο επόμενο κεφάλαιο.

III. Μετανάστευση και Ανεργία: Προκλήσεις

Το γεγονός ότι οι Ιορδανοί που εργάζονται στις χώρες του Κόλπου δεν αποτελούν οποιαδήποτε απειλή ή σοβαρό πρόβλημα μετανάστευσης επιστημόνων (brain drain), θεωρείται ιδιαίτερα σημαντικό, όσον αφορά την ιορδανική οικονομία, για να ερευνησει αρκετά ζητήματα τα οποία μέχρι στιγμής δεν έχουν εξεταστεί και περιλαμβάνουν τα ακόλουθα.

Πρώτο, ποια είναι τα κοινωνικό-δημογραφικά χαρακτηριστικά των Ιορδανών που εργάζονται στον Κόλπο, συμπεριλαμβανομένης της ηλικίας, της οικογενειακής κατάστασης, του συνολικού αριθμού μελών ανά οικογένεια, του επιπέδου εκπαίδευσης, και του επαγγέλματος πριν τη μετανάστευση;

Δεύτερο, ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά γνωρίσματα των μεταναστών από την Ιορδανία στις χώρες του Κόλπου, συμπεριλαμβανομένων των λόγων της μετανάστευσης, την περίοδο του χρονικού διαστήματος που αφιερώνεται στην εργασία, στο σπίτι και στο εξωτερικό, είτε η σύζυγος εργάζεται ή όχι, είτε η σύζυγος (και τα παιδιά) μένουν στο ίδιο σπίτι με τον επικεφαλής της οικογένειας, την παρούσα απασχόληση, και την κατάσταση της κοινωνικής ασφάλισης;

Τρίτο, ποια είναι η εμπειρία των Ιορδανών που εργάζονται στην περιοχή του Περσικού Κόλπου αναφορικά με τη δυναμική των ανταγωνιστικών όρων της αγοράς εργασίας; Με άλλα λόγια, οι Ιορδανοί αντιμετωπίζουν μεγαλύτερα επίπεδα ανταγωνισμού από άλλους υπηκόους για τις υπηρεσίες τους; Όποια και να είναι η απάντηση σε αυτό το θέμα, και γνωρίζοντας τις συνθήκες εργασίας των Ιορδανών στον Κόλπο, τα άτομα που χαράσσουν πολιτική στην Ιορδανία πρέπει να διαμορφώσουν και να προωθήσουν μακροπρόθεσμα σχέδια για αύξηση των ωφελημάτων της μετανάστευσης.

Τέλος, βασισμένες στα συμπεράσματα μιας τέτοιας έρευνας, οι Ιορδανικές Αρχές μπορεί να προσπαθήσουν, να ενισχύσουν το θετικό αντίκτυπο της μετανάστευσης και των εμβασμάτων στην εθνική οικονομία. Για παράδειγμα, τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των Ιορδανών που εργάζονται σε διαφορετικές χώρες του Κόλπου είναι διαφορετικά; Έχουν παρόμοιες εργασιακές εμπειρίες, τύπους εργασίας και εμβάσματα; Τι μπορεί να γίνει για να μειωθούν τα ανεπίσημα μέσα αποστολής εμβασμάτων; Ποιοι είναι οι πρωταρχικοί καθοριστικοί παράγοντες των αποστολών και τι μπορεί να γίνει για να αυξηθούν; Χρησιμοποιούν τα εμβάσματα τους στην ίδρυση μικρομεσαίων επιχειρήσεων στην Ιορδανία οι Ιορδανοί μετανάστες που εργάζονται στον Περσικό Κόλπο; Χρησιμοποιούν τις καταθέσεις τους για να επενδύσουν σε ακίνητα όπως η αγορά γης και κατοικιών; Εάν η απάντηση είναι ναι, αυτή η τάση μπορεί να οδηγήσει στην αύξηση των τιμών των ακινήτων «εις βάρος» των Ιορδανών που εργάζονται στη χώρα τους; Που επενδύουν τις καταθέσεις τους οι Ιορδανοί; Τα εμβάσματα αποστέλλονται στη πρωτεύουσα ή διαμοιράζονται σε όλη τη χώρα;

Επιπλέον, αναφέρεται ότι οι δημογραφικές αλλαγές στις χώρες της Μέσης Ανατολής και Βορείου Αφρικής (MENA countries) παραμένουν η βασική πρόκληση για όλους τους Ιορδανούς (και την εθνική οικονομία) που ζουν και εργάζονται στις χώρες του Κόλπου. Είναι κοινώς αποδεκτό για παράδειγμα, ότι, κατά τις επόμενες δύο δεκαετίες, το εργατικό δυναμικό στη Σαουδική Αραβία αναμένεται να αυξηθεί από 7,31 εκατομμύρια σε 14,25 εκατομμύρια. Ενώ το αιγυπτιακό και ιορδανικό εργατικό δυναμικό αναμένεται να αυξηθεί κατά περίπου 93% και 68% αντίστοιχα. Αυτοί οι αριθμοί υποδηλώνουν ότι οι χώρες της

Μέσης Ανατολής και Βορείου Αφρικής (MENA countries) πρέπει να δημιουργήσουν τεράστιους αριθμούς νέων θέσεων εργασίας για να απορροφήσουν τους νεοεισερχόμενους στην αγορά εργασίας. Επιπρόσθετα, αυτές οι δημογραφικές παρατηρήσεις δείχνουν ότι οι Ιορδανοί που εργάζονται στον Κόλπο αναμένεται να αντιμετωπίσουν μεγαλύτερα επίπεδα ανταγωνισμού τόσο από υπηκόους χωρών του Περσικού Κόλπου όσο και από υπηκόους άλλων χωρών (π.χ. Αιγύπτιους). Με άλλα λόγια, η πρόκληση που θα αντιμετωπίσει η Ιορδανία βρίσκεται όχι τόσο στη μείωση της μετανάστευσης επιστημόνων (brain drain) αλλά στο πώς θα κρατήσει (και ίσως να αυξήσει) τους Ιορδανούς που εργάζονται στην συγκεκριμένη περιοχή. Με την εξέταση των πιο πάνω θεμάτων η Ιορδανία μπορεί να αντιμετωπίσει την πρόκληση της μετανάστευσης και να δώσει σωστές και λειτουργικές λύσεις.

Βιβλιογραφία

Adams, R. (2005), "Remittances, Household Expenditure and Investment in Guatemala", World Bank Policy Research Working Paper 3532.

Adams, R. and J. Page (2005), "The Impact of International Migration on Poverty", in S. Maimbo and D. Ratha, eds., Remittances. Development Impact and Future Prospects, The World Bank Washington: 277-306.

Beine, M., F. Docquier and H. Rapoport (2001), "Brain Drain and Economic Growth: Theory and Evidence", Journal of Development 64: 275-89.

Beine, M., F. Docquier, and H. Rapoport (2003), "Brain Drain and LDCs' Growth: Winners and Losers", The Institute for the Study of Labour (IZA), Discussion Paper No. 819, Germany.

Beine, M., F. Docquier and H. Rapoport (2006), "Alternative Measures of the Brain Drain", Research Report, World Bank, Washington DC.

Chami, R., C. Fullenkamp, and S. Jahjah (2003), "Are Immigrant Remittance a Source of Capital for Development", IMF Working Paper 189.

Commander, S., M. Kangasniemi and A. Winters (2004), "The Brain Drain: Curse or Boon? A Survey of the Literature", in R. Baldwin and L. Winters (eds), Challenges to Globalization: Analyzing the Economics, NBER Economic Research Conference Report Series, Chicago and London, University of Chicago Press.

Cordova, L. (2005), "Globalization, Migration, and Development: The Role of Mexican Migrant Remittances", *Economia*, Forthcoming.

Cox, D., E. Alejandra, and M. Ureta (2003), "International Migration, Remittances and Schooling: Evidence from El Salvadore", Journal of Development Economics 72: 429-461.

Fiani, R. (1994), "Workers Remittances and the Real Exchange Rate", Journal of Population Studies 7: 235-245.

Fiani, R. (2002), "Migration, Remittances, and Growth", Unpublished Paper, University of Brescia.

Fiani, R. (2006), "Remittances and the Brain Drain", The Institute for the Study of Labour (IZA), Discussion Paper No. 2155, Germany.

Gungor, N. and A. Tansel (2007), "Brain Drain from Turkey: The Case of Professionals Abroad", Turkish Economic Association, Discussion Paper No. 2007/2.

Hanson, H. (2003), "Emigration, Remittances, and Labor Force Participation in Mexico", Paper Commissioned by the Inter-American Development Bank.

Higgins, M., L. Hysenbegasi, and S. Pozo (2004), "Exchange-Rate Uncertainty and Workers' Remittances", Applied Financial Economics 14: 403-411.

Kangasmieni, M., A. Winters and S. Commander (2004), "Is the Medical Brain Drain Beneficial? Evidence from Overseas Doctors in the UK", Manuscript, Center for Economic Performance, London School of Economics.

Lucas, R. and O. Stark (1985), "Motivations to Remit: Evidence from Botswana", Journal of Political Economy 93: 901-918.

Martin, P. (2006), "The Trade, Migration, and Development Nexus", plmartin@ucdavis.edu.

McKenzie, D. and H. Rapoport (2005), "Migration and Education Inequality in Rural Mexico", Paper Commissioned by the Inter-American Development Bank.

Mohapatra, S., D. Ratha, and Z. Xu (2007), "Migration and Development Brief 2 – Development Prospects Group", Migration and Remittances Team, The World Bank.

Parrado, E. (2004), "U.S. Migration, Home Ownership, and Housing Quality", in Durand, J. and D. Massey, eds., Crossing the Border, New York: Russel Sage Foundation: 63-320.

Woodruff, C. and R. Zenteno (2004), "Remittances and Microenterprises in Mexico", IR/PS Working Paper. Graduate School of International Relations and Pacific Studies, University of California-SanDiego.

Ghassan Omet
The University of Jordan

KaI

Ibrahim Saif
The University of Jordan

Μετανάστευση Επιστημόνων και Κέρδος Γνώσης: Ιταλία

I. Εισαγωγή

Η Ιταλία ήταν και είναι μια χώρα που χαρακτηρίζεται από μεγάλη εκροή ερευνητών και άλλων επιστημόνων. Εντούτοις, αυτή η εκροή του ανθρώπινου δυναμικού για την επιστήμη και την τεχνολογία θα μπορούσε να αντισταθμιστεί μερικώς από την εισροή ξένων ερευνητών.

Ο πιθανότερος προορισμός των κινήσεων των ερευνητών αναπόφευκτα είναι τα ερευνητικά κέντρα και ινστιτούτα, όπου η εμπλοκή των ξένων ερευνητών δεν γίνεται πιο δύσκολη είτε από την ανάγκη εκμάθησης μιας γλώσσας λιγότερο γνωστής όπως είναι η Ιταλική (όπως θα συνέβαινε στα πανεπιστήμια), ή από την έλλειψη ερευνητικών επενδύσεων από το Ιταλικό βιομηχανικό σύστημα. Τα διάφορα Ιταλικά Δημόσια Ερευνητικά Κέντρα είναι αναμφισβήτητα κέντρα αριστείας στους επιστημονικούς τομείς που ειδικεύονται, και θα μπορούσαν να αποτελούν πόλο έλξης για τους ξένους ερευνητές, ωστόσο, το κράτος φαίνεται να μην αντιλαμβάνεται ακόμη την αξία και τα πιθανά οφέλη που προέρχονται από τους ξένους φοιτητές: καμία συγκεκριμένη πολιτική δεν έχει υιοθετηθεί για να αναπτύξει αυτόν το τομέα.

Όλες οι προηγμένες χώρες αφήνουν τους επιστήμονες τους να φύγουν, αλλά προσελκύουν και φιλοξενούν ερευνητές από άλλες χώρες. Την Ιταλία χαρακτηρίζει η έλλειψη προσέλκυσης και απορρόφησης ξένων επιστημόνων (brain gain): στην Ευρώπη μόνο, μεταναστεύουν δέκα φορές περισσότερα άτομα (3,44%) από αυτά που δέχεται η Ιταλία (0,33%), και στις ΗΠΑ μεταναστεύουν περίπου 4% Ιταλοί. Με λιγότερο από 2% ξένων επισκεπτών ερευνητών (30 φορές λιγότερο από τις ΗΠΑ, 10 φορές λιγότερο από τη Γερμανία - η τελευταία έχει αρκετή επιτυχία), η Ιταλία βρίσκεται στις τελευταίες θέσεις όσον αφορά την ανταλλαγή επιστημόνων και φοιτητών.

Το ποσοστό των επιστημόνων που διακινείται σε όλο τον κόσμο αυξάνεται: το 2001 υπήρχε κινητικότητα 1,5 εκατομμυρίου φοιτητών από 75 χώρες, ενώ το 2025 η ΟΥΝΕΣΚΟ αναμένει ότι αυτός ο αριθμός θα αυξηθεί στα 8 εκατομμύρια. Οι προορισμοί δεν είναι σταθεροί όπως ήταν την προηγούμενη δεκαετία. Η πολιτική για τις βίζες στις ΗΠΑ (μετά την 9/11) έχει προκαλέσει κίνηση χιλιάδες επιστημόνων και φοιτητών προς την Ευρώπη και την Ασία, αλλά, παρόλα αυτά η Ιταλία παραμένει μεταξύ των λιγότερο προτιμητέων χωρών.

Η Ιταλία έχει καλή διεθνή φήμη όσον αφορά την εκπαίδευση⁴⁸, αλλά θεωρείται εχθρικό περιβάλλον για εργασία και έρευνα. Από το 2000 μέχρι το 2004 ο αριθμός των ξένων φοιτητών στην Ιταλία αυξήθηκε στο 63%, και από το 2002 μέχρι το 2005 ο αριθμός των ξένων αποφοίτων έχει σχεδόν διπλασιαστεί. Ωστόσο, είναι δύσκολο να υπολογιστεί ο

---

⁴⁸ Στην Ιταλία υπάρχουν κέντρα αριστείας και σχολεία τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, που δημιουργήθηκαν με βάση τα γαλλικά "grandes ecoles" με στόχο να συμβαδίσουν με τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες και τις ΗΠΑ. Είναι ιδρύματα που αφιερώνονται στην απόκτηση διδακτορικού και μεταδιδακτορικού πτυχίου, με μόνιμο διδακτικό προσωπικό και ανεξάρτητη διεύθυνση. Αυτά είναι: Istituto Italiano Di Scienze Umana Φλωρεντία Di, Di Κατάνια, Istituto Superiore Universitario Di Formazione Interdisciplinare Di Lecce, Istituto Universitario Di Studi Superiori Di Παβία, Scuola Internazionale Di Studi Avanzati Di Τεργέστη Scuola Superiore.

αριθμός των ξένων αποφοίτων που παραμένουν στην Ιταλία για εργασία σε εταιρίες και ερευνητικά κέντρα, μετά την αποφοίτηση τους.

Ός το 2005 υπήρχε νόμος που απαγόρευε την εγγραφή ξένων φοιτητών σε εξειδικευμένα μαθήματα στα ιταλικά πανεπιστήμια. Οι ξένοι καθηγητές που εργάζονται σε Ιταλικά πανεπιστήμια είναι μερικές δεκάδες: ακόμη και σε πανεπιστήμια όπως το *Ca' Foscari* στη Βενετία, που είναι γνωστό για το υψηλό επίπεδο διεθνοποίησής του, η παρουσία ξένων καθηγητών δεν υπερβαίνει το 2% του διδακτικού προσωπικού, ενώ στα Αμερικανικά ή Βρετανικά πανεπιστήμια η παρουσία ξένων καθηγητών κυμαίνεται από 30% μέχρι 70%. Οι διαγωνισμοί⁴⁹ (concorsi) και οι προκηρύξεις των πανεπιστημίων και των κέντρων ερευνών δημοσιεύονται μόνο στην Επίσημη Εφημερίδα, και μέχρι πριν μερικά χρόνια δεν έβραζαν ανακοινώσεις ούτε στο διαδίκτυο. Δεν είναι πολλά τα πανεπιστήμια που με δική τους πρωτοβουλία, δημοσιεύουν τις ανακοινώσεις και προκηρύξεις τους στο διαδίκτυο. Επίσης, πολύ λίγα είναι τα ιδιωτικά και τα δημόσια πανεπιστήμια (Bocconi στο Μιλάνο, Πανεπιστήμιο Trento) που έχουν καταφέρει να περάσουν κανονισμούς προκειμένου να πληρώνουν κορυφαίους ερευνητές βάσει της πείρας και των προσόντων τους και όχι με τον αρχικό βασικό μισθό⁵⁰.

Όλο αυτό σε μια διεθνή εικόνα όπου το τι αξίζει σε παγκόσμιο επίπεδο δεν είναι πλέον η μεγάλη διαθεσιμότητα βασικών αγαθών, αλλά, το ανθρώπινο δυναμικό, οι ιδέες και η δυνατότητα καινοτομίας.

II. Μετανάστευση Επιστημόνων: Επιστήμονες σε Κλουβί; (Brain Drain: Brains in the Cage?)⁵¹

Πρόσφατα ο Ιταλικός τύπος, οι ευρείας κυκλοφορίας εφημερίδες, καθώς επίσης και αρκετά ακαδημαϊκά άρθρα, παρουσίασαν την ανησυχία πολλών Ιταλών, αποφοίτων κολεγίων, που αναγκάζονται να εργαστούν στο εξωτερικό λόγω της έλλειψης ευκαιριών εργασίας και έρευνας στη χώρα (βλέπε, Severgnini (2001), ADI (2001), Dulbecco (2002)). Μερικοί υποστηρίζουν ότι μέρος της ευθύνης για την κατάσταση αυτή οφείλεται στην έλλειψη οικονομικής βοήθειας και κινήτρων στο τομέα της έρευνας. Τόσο στο δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα, οι οικονομικοί πόροι που διατίθενται στην έρευνα είναι μηδαμικοί και λιγότερο παραγωγικοί απ' ό,τι σε άλλες προηγμένες οικονομίες. Ωστόσο, η κατάσταση του Ιταλικού ερευνητικού τομέα, η οποία απασχολεί ακόμα ένα πολύ μικρό ποσοστό Ιταλών αποφοίτων κολεγίων, δεν είναι ο μόνος παράγοντας που ωθεί τους Ιταλούς επιστήμονες να μεταναστεύσουν ή να παραμείνουν στο εξωτερικό

⁴⁹ Οι διαγωνισμοί στα ιταλικά πανεπιστήμια διαρκούν ένα χρόνο και δεν υπάρχει διαφάνεια στα κριτήρια και την αξιολόγηση, όπου το τι αξίζει από πλευράς προσόντων είναι τα ερευνητικά προγράμματα που δημοσιεύονται πολύ πριν, και όχι η παρούσα απασχόληση και το βιογραφικό. Η συνέντευξη είναι στα ιταλικά (καθώς επίσης και κάποια πιθανά μαθήματα).

⁵⁰ Smargiassi M., *Porte chiuse ai cervelli stranieri*, Repubblica, Dec. 2006.

⁵¹ Αυτός ο τίτλος προέρχεται από μια συλλογή ιστοριών από 20 Ιταλούς ερευνητές, η οποία δημοσιεύτηκε αρχές του 2003 με μια κοινή ιστορία. Δημόσια κατηγορώ, ένα παράθυρο στις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι νέοι καθημερινά στην ερευνητική σφαίρα της Ιταλίας, και μια πηγή θλιβερών εκπλήξεων. Αποτελεί ένα λεύκωμα με στιγμιότυπα μιας καθημερινής προσπάθειας για επιβίωση. Είναι μια πρωτοβουλία που απορρέει από την εργασία της τετράχρονης Ένωσης Υποψήφιων Διδασκόντων της Ιταλίας. Associazione Dottorandi e Dottori di Ricerca Italiani (ADI).

μετά τις σπουδές τους σε ξένα πανεπιστήμια. Η αγορά εργασίας στην Ιταλία παρουσιάζει ένα συνδυασμό θεσμών και παραδόσεων που προστατεύουν εκείνους που ήδη έχουν μια εργασία και βλάπτουν εκείνους που αναζητούν μια θέση. Αυτά τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα διέπουν επίσης και τον τομέα της αγοράς εργασίας για εξειδικευμένες θέσεις και έχουν επιπτώσεις συνήθως στους νέους πτυχιούχους που ψάχνουν για πρώτη φορά δουλειά. Συνεπώς, οι νέοι στο τέλος των σπουδών τους επηρεάζονται από την έλλειψη ανταγωνιστικότητας και διαφάνειας στις πολιτικές πρόσληψης, καθώς οι προσωπικές και οικογενειακές επαφές αποτελούν ακόμα, ένα διαδεδομένο τρόπο απόκτησης πρώτης εργασίας. Παρόλα αυτά, και παρά τα εκτεταμένα ανεκδοτικά στοιχεία για τη μετανάστευση επιστημόνων (brain drain) από την Ιταλία, υπάρχει η ανάγκη για μια πιο σωστή και ακριβή στατιστική ανάλυση για καλύτερη εκτίμηση του φαινομένου. Θα ήταν καλό να γίνει προσπάθεια εκτίμησης της εκροής των Ιταλών (αποφοίτων πανεπιστημίου) προς ξένες χώρες χρησιμοποιώντας, για παράδειγμα, αντιπροσωπευτικά και αξιόπιστα στοιχεία από τη βάση δεδομένων που υπάρχει στον Κατάλογο των Ιταλών Μεταναστών (Register of Italians Abroad (AIRE)). Αυτή η βάση δεδομένων περιέχει πληροφορίες για προσωπικά χαρακτηριστικά όπως εκπαίδευση, περιοχή προέλευσης, έτος μετανάστευσης, κλπ, για όλους τους Ιταλούς που βρίσκονται στο εξωτερικό. Είναι η πιο πλήρης βάση δεδομένων και η πρόσβασή της δίδεται από το Ιταλικό Υπουργείο Εσωτερικών Υποθέσεων.

Οι αιτίες που προκαλούν τη μετανάστευση Ιταλών επιστημόνων μπορεί να διαχωριστούν σε 2 κατηγορίες:

Η πρώτη σχετίζεται με τη θέση των Ιταλών πολιτικών για την επιστημονική έρευνα. Στα πλαίσια μιας κυρίως ανθρωπιστικής εκπαίδευσης, ο μέσος πολιτικός θεωρεί ότι η επιστήμη δεν μπορεί να έχει μια άμεση και χρήσιμη επίδραση στην κοινωνία, και ότι, συνεπώς, το μεγαλύτερο μέρος της επιστημονικής έρευνας δεν αξίζει να χρηματοδοτηθεί από την κυβέρνηση.

Το 2005 η Ιταλία επένδυσε μόνο 1% του ΑΕΠ στην έρευνα, αλλά, γενικά, τα δημόσια ερευνητικά κονδύλια δεν διαφέρουν σημαντικά από εκείνα άλλων χωρών: τα δημόσια κονδύλια που δίδονται για Έρευνα & Ανάπτυξη είναι: 0,5% του ΑΕΠ στην Ιταλία, 0,6% στην Ιαπωνία, 0,7% στις ΗΠΑ, 1,1% στην ΕΕ. Η μεγάλη διαφορά βρίσκεται στα κονδύλια που διατίθενται για Έρευνα & Ανάπτυξη από ιδιώτες τα οποία δεν υπερβαίνουν το 0,5% στην Ιταλία, ενώ στην Ιαπωνία ανέρχεται στο 2,4%, 2% στις ΗΠΑ και 1,1% στην ΕΕ.

Ιδιαίτερα φιλόδοξος θεωρείται ο στόχος για αύξηση του ποσοστού που διατίθεται για έρευνα σε 2,5% του ΑΕΠ μέχρι το 2010, εκ το οποίου τα 2/3 θα διατίθενται από τον ιδιωτικό τομέα.

Η δεύτερη κατηγορία αφορά το ακαδημαϊκό σύστημα και την ακαδημαϊκή κοινότητα, όπου ο νεποτισμός, η γραφειοκρατία και η δωροδοκία έχουν καθοριστικό ρόλο. Αυτές οι 2 καταστάσεις συσχετίζονται, ως ένα βαθμό ο νεποτισμός και η δωροδοκία ευνοούνται από τους δυσεύρετους και λίγους πόρους χρηματοδότησης που η επιστημονική ακαδημαϊκή κοινότητα αναγκάζεται να διαχειριστεί, δεδομένου ότι η κρατική χρηματοδότηση δεν ήταν ποτέ γενναϊόδωρη.

Τα πανεπιστήμια αντιμετωπίζουν αυτά τα προβλήματα επειδή τα κίνητρα για βελτίωση της απόδοσης των καθηγητών στα σχολεία είναι περιορισμένα, λόγω της σταθερότητας της θέσης και της έλλειψης αποτελεσματικών κυρώσεων. Όπως τα δημόσια ερευνητικά κέντρα έτσι και τα πανεπιστήμια στηρίζονται πάρα πολύ στις κρατικές μεταθέσεις, οι

οποίες δεν είναι συνυφασμένες με την απόδοση. Οι σχετικές με την απόδοση μεταθέσεις θα μπορούσαν να αυξήσουν τον ανταγωνισμό μεταξύ των οργανισμών και να βελτιώσουν την ποιότητά τους. Για να βελτιωθεί περισσότερο η ποιότητα, θα μπορούσαν να προσφέρονται και άλλα οφέλη στο διδακτικό προσωπικό τα οποία θα βασίζονται σε αξιολογικά κριτήρια και συστήματα.

Αρκετά διαδεδομένο για τους ακαδημαϊκούς ερευνητές που εργάζονται στην Ιταλία θεωρείται το να στέλνουν τους «μαθητές» τους εξωτερικό για μεγάλες χρονικές περιόδους, ενώ περιμένουν για μια θέση στα ερευνητικά τους κέντρα. Αν και την παρούσα στιγμή αυτοί οι νέοι ερευνητές θεωρούνται από τον Τύπο ως μέρος του φαινομένου της μετανάστευσης επιστημόνων (brain drain), θα ήταν πιο κατάλληλο να θεωρηθούν ως μια από τις πιο τυχερές και περιορισμένες ομάδες που επιστρέφουν πίσω στην πατρίδα.

Το σχετικά χαμηλό επίπεδο ερευνητικής έντασης στην Ιταλία εξηγείται κυρίως από το χαμηλό μερίδιο των ιδιωτικών κονδυλίων που διατίθενται για Έρευνα & Ανάπτυξη. Αυτή η χαμηλή ένταση μεταφράζεται σε έναν χαμηλό αριθμό ερευνητών στον επιχειρησιακό τομέα. Αυτό το αποτέλεσμα μπορεί να θεωρηθεί η αιτία για την ειδίκευση της ιταλικής βιομηχανίας στους παραδοσιακούς και πιο ώριμους τομείς.

Ένα άλλο εμπόδιο θεωρείται το πολύ μικρό ποσοστό της πλειοψηφίας των ιταλικών εταιριών. Οι μικρές εταιρίες είναι κυρίως οικογενειακές και λιγότερο επιρρεπείς στην αποδοχή για συμμετοχή οικονομικών οργανισμών και άλλων επενδυτών στο κεφάλαιο της επιχείρησης, το οποίο θα αντιπροσώπευε μια βασική πηγή χρηματοδότησης για την έρευνα και την καινοτομία. Είναι αναμφίβολο ότι η έλλειψη επενδύσεων για Έρευνα & Ανάπτυξη στις ιταλικές επιχειρήσεις παρουσιάζει τόσο την τμηματική δομή της ιταλικής οικονομίας - που «τιμωρούν» τους τομείς με υψηλή ένταση σε Έρευνα & Ανάπτυξη – όσο και τη διαστατική δομή των εταιριών που, τείνουν να είναι συγκριτικά μικρότερες και να επενδύουν συγκριτικά λιγότερα στην Έρευνα & Ανάπτυξη⁵².

Από τις 300.000 Ιταλών επιστημόνων που ζει στο εξωτερικό στις χώρες μέλη του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) (OECD Countries), 45% ζει και εργάζεται στη Βόρεια Αμερική (32% στις ΗΠΑ και 12,6% στον Καναδά), 40% στην Ευρώπη (9,3% στη Γαλλία, 8% στο Ηνωμένο Βασίλειο, 6,9% στην Ελβετία, 6,2% στη Γερμανία). Εκτός της Ευρώπης, η χώρα που προσελκύει τους περισσότερους Ιταλούς είναι η Αυστραλία, ενώ οι ασιατικές χώρες που θεωρούνται ΟΟΣΑ (Ιαπωνία, Νότια Κορέα και Τουρκία) προσελκύουν μόνο 0,6%⁵³. Αυτά τα στοιχεία επιβεβαιώνουν ότι το

⁵² Είναι άνευ ουσίας να τεθούν υψηλοί στόχοι στο τομέα της Έρευνας & Ανάπτυξης εάν η Ιταλία συνεχίζει να στερείται παραγωγικούς παράγοντες, ειδικά επιστημονικού προσωπικού, οι οποίοι θα ευνοούσαν την εξέλιξη του τομέα υψηλής τεχνολογίας. Είναι απαραίτητο να επέλθει ένα σημείο διαφυγής από αυτό το φαύλο κύκλο όπου μια χαμηλή προσφορά ανθρώπινου δυναμικού οδηγεί σε πρότυπο χαμηλής τεχνολογικής ειδίκευσης, η οποία με τη σειρά της, αποθαρρύνει την ζήτηση ανθρώπινου δυναμικού. Δημιουργείται η ανάγκη για διπλή δράση: στην προσφορά, με την οριζόντια πολιτική της υποστήριξης στην καινοτομία, την κατάρτιση και τη διεθνοποίηση των μικρομεσαίων επιχειρήσεων, με τη δημιουργία περιστεροφής στην υψηλή τεχνολογία, καταχώρησης διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας, και επενδύσεων κεφαλαίου στη ζήτηση ανθρώπινου δυναμικού μέσω μεγαλύτερων επενδύσεων στην εκπαίδευση.

⁵³ Σύμφωνα με στοιχεία της ΕΕ (DG-Research 2003) περίπου 34.000 Ιταλοί που ασχολούνται με το τομέα της Επιστήμης & Τεχνολογίας μετανάστευσαν σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες, όπως Γερμανία (15.000), Γαλλία και Βέλγιο (περισσότεροι από 5.000) και Ηνωμένο Βασίλειο (άνω των 4.000).

πρόβλημα βρίσκεται στο υψηλό ποσοστό των επιστημόνων που έφυγαν από τη χώρα, και αυτό αφορά ιδιαίτερα τον πανεπιστημιακό επιστημονικό ερευνητικό τομέα.

III. Από τη Μετανάστευση Επιστημόνων στην Ανταλλαγή Επιστημόνων: Στρατηγικές

Η Ιταλία είναι η ευρωπαϊκή χώρα με το μικρότερο αριθμό πανεπιστημιακών φοιτητών που προέρχονται από άλλες χώρες καθώς και ξένων που απασχολούνται στο τομέα E&T⁵⁴. Το ποσοστό των Ιταλών πτυχιούχων που μένει στο εξωτερικό είναι δέκα φορές μεγαλύτερο από το ποσοστό των ξένων που αποφοιτούν από πανεπιστήμια στην Ιταλία. Το ψηλό μεταναστευτικό κύμα προσοντούχων ατόμων είναι ασύμμετρο, το οποίο σημαίνει ότι η μετανάστευση ανθρώπινου δυναμικού από την Ιταλία είναι μεγαλύτερη σε αριθμό από τα άτομα που δέχεται η χώρα. Αυτή η κατάσταση ενθαρρύνεται από το χαμηλό βαθμό διεθνοποίησης των διαδικασιών κατάρτισης και το χαμηλό βαθμό επενδύσεων για Έρευνα & Ανάπτυξη τόσο στο δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα.

Τα τελευταία χρόνια, η Ιταλία έχει διαμορφώσει εργαλεία και μέτρα για την επιστροφή των Ιταλών ερευνητών και την άφιξη ξένων μελετητών και ακαδημαϊκών. Αλλά αυτό δεν είναι αρκετό για να εξισορροπήσει τον προϋπολογισμό μεταξύ των μεταναστευτικών κυμάτων του υψηλά καταρτισμένου προσωπικού που δέχεται ή φεύγει από τη χώρα, και που προκαλείται εδώ και χρόνια από πολιτικές που δεν είναι ικανές να υποστηρίξουν την έρευνα και το ανθρώπινο δυναμικό.

Η επιχείρηση "Brain Buster", η οποία σχεδιάστηκε και προωθήθηκε από το MIUR⁵⁵ (με το νόμο DM 26/01/2001) στοχεύει στην προσέλκυση Ιταλών επιστημόνων καθώς επίσης και ξένων ακαδημαϊκών που εργάζονται στο τομέα της έρευνας, πίσω στην Ιταλία. Το χρηματοδοτημένο από το κράτος πρόγραμμα "Brain Re-entry" έφερε ξένους και Ιταλούς μελετητές, οι οποίοι ζούσαν και εργάζονταν σε άλλες χώρες, σε ιταλικά πανεπιστήμια με συμβάσεις μέχρι 3 ετών για ερευνητικές και διδακτικές δραστηριότητες.

Ωστόσο, τα αποτελέσματα αυτής της 'επιχείρησης είναι μάλλον απογοητευτικά: σύμφωνα με πληροφορίες, μόνο 466 ερευνητές και καθηγητές (από τους οποίους περίπου 300 Ιταλοί) έχουν ανταποκριθεί, ποσοστό το οποίο αναλογεί σε περίπου 1% των Ιταλών ερευνητών που βρίσκονται στο εξωτερικό. Η φυσική και η πληροφορική ήταν οι τομείς με την μεγαλύτερη ανταπόκριση.

Το 2006 η κυβέρνηση είχε αναστείλει το πενταετές πρόγραμμα για βελτίωση της κατάστασης και μείωση της μετανάστευσης των νέων επιστημόνων μέσω της βραχυπρόθεσμης ακαδημαϊκής μίσθωσης, επιλέγοντας αντ' αυτού να πληρώσει για μόνιμες θέσεις. Η κίνηση αυτή προκάλεσε ισχυρή κριτική από τους επικεφαλής των πανεπιστημίων της χώρας.

Επιπλέον, σύμφωνα με στοιχεία τα οποία συλλέχθηκαν από το ινστιτούτο CENSIS⁵⁶ (2002), ο κύριος παράγοντας μετανάστευσης επιστημόνων είναι η πιθανότητα να

---

⁵⁴ Επιστήμη & Τεχνολογία

⁵⁵ Ministry of University and Research in Italy

⁵⁶ Το Censis ιδρύθηκε ως ινστιτούτο κοινωνικής μελέτης και έρευνας το 1964, και έγινε ένα νόμιμα αναγνωρισμένο ίδρυμα το 1973 μέσω Προεδρικού Διατάγματος. Απολαμβάνει την

εργαστούν σε κάποιο προηγμένο ερευνητικό τομέα και όχι οι υψηλοί μισθοί σε ινστιτούτα χωρίς υποδομές και επιστημονικό εξοπλισμό.

Οι Οδηγίες για το Εθνικό Ερευνητικό Πρόγραμμα το 2002 έθεσαν ένα φιλόδοξο στόχο για την Έρευνα & Ανάπτυξη στον ιδιωτικό τομέα. Το ποσοστό που θα αφιερώνεται στην έρευνα να φτάσει το 1% του ΑΕΠ μέχρι το 2006, το οποίο θα σήμαινε περισσότερο από το διπλάσιο την παρούσα στιγμή. Η κυβέρνηση, συνεπώς, εισήγαγε φορολογική πίστωση για τις επιχειρήσεις που κάλυπταν 10% σε χρηματοδοτήσεις ερευνών το 2004 ("Tecno-Tremonti"). Η οικονομική επίδραση αυτού του μέτρου υπολογίστηκε σε €650 εκατομμύρια (περίπου 0,05% του ΑΕΠ). Ωστόσο, η φορολογική πίστωση δεν ενθάρρυνε ιδιαίτερα τα καινοτόμα ξεκινήματα αφού συνήθως πληρώνουν λίγο ή καθόλου φόρο στην αρχή των δραστηριοτήτων τους. Το 2005, εισήχθη φορολογική έκπτωση από τη φορολογική βάση IRAP για έξοδα προσωπικού σχετικά με Έρευνα & Ανάπτυξη. Άλλα μέτρα που στόχευαν κυρίως σε καινοτόμα ξεκινήματα και επενδύσεις ήταν η καθιέρωση ενός κρατικού εγγυητικού κεφαλαίου και ενός κρατικού κεφαλαίου επιχειρηματικού κινδύνου για τα καινοτόμα προγράμματα, με στόχο τη μείωση των οικονομικών κινδύνων στην αρχή, και ταυτόχρονα την ενθάρρυνση ιδιωτικής αρωγής και παροχής κεφαλαίου επιχειρηματικού κινδύνου, η οποία είναι πολύ χαμηλή στην Ιταλία. Επιπλέον, ένα σχέδιο ψηφιοποίησης για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις υλοποιήθηκε με τη βοήθεια των κρατικών δαπανών, καλύπτοντας κυρίως τους τομείς των υπηρεσιών όπως τον τουρισμό, την εκπαίδευση και την έρευνα. Τέλος, η Έρευνα & Ανάπτυξη στον ιδιωτικό τομέα ενισχύθηκε με τη δημόσια ανάπτυξη και τη χρηματοδότηση νέων τεχνολογικών τμημάτων και εφαρμοσμένων προγραμμάτων.

Το 2003 (DM 20/3/2003) η κυβέρνηση διέθεσε κάποιους οικονομικούς πόρους για να επαναπατρίσει μερικούς από τους επιστήμονες που ζουν και εργάζονται στο εξωτερικό. Μετά από αυτή τη προσπάθεια, γύρω στους 96 ερευνητές έχουν επιστρέψει πίσω στην Ιταλία. Οι υποψήφιοι που επιθυμούν να εργαστούν σε Ιταλικό πανεπιστήμιο επιλέγονται μέσω του συστήματος *chiamata diretta* και όχι μέσω της συνηθισμένης διαδικασίας *concorsi*. Το πρόγραμμα απευθύνεται σε ακαδημαϊκούς και μελετητές οποιασδήποτε υπηκοότητας, με διδακτορικό (PhD) σε οποιαδήποτε επιστήμη ή θέση, οι οποίοι κατοικούν στο εξωτερικό για τουλάχιστον 3 χρόνια. Οι συμβάσεις είναι προσωρινές και διαρκούν για 2-4 χρόνια. Οι ακαδημαϊκοί/μελετητές μπορούν να δηλώσουν ενδιαφέρον στα πανεπιστήμια που συνεργάζονται, στο CRUI (Διάσκεψη Ιταλών Πρυτάνεων), το οποίο μπορεί να προσδιορίσει κάποιο ενδιαφερόμενο πανεπιστήμιο, ή άμεσα στην Επιτροπή αξιολόγησης του MIUR (Ιταλικό Υπουργείο). Εν συνέχεια, τα πανεπιστήμια πρέπει να υποβάλουν αίτηση στο MIUR. Αμέσως μετά, η Ακαδημαϊκή Σύγκλητος καλείται σε σύσκεψη, όπου και εγκρίνει την αίτηση του ερευνητή για επιστροφή, την συγχρηματοδοτούν (10% των δαπανών του ερευνητικού προγράμματος), και παρέχουν τους πόρους και τα μέσα για την επιτυχή διεξαγωγή της έρευνας. Μερικοί δεν λαμβάνουν σοβαρά υπόψη τη δέσμευση της Κυβέρνησης σε αυτήν την απόφαση και γίνεται έκκληση για διαμόρφωση μιας συγκεκριμένης πολιτικής για προσέλκυση των επιστημόνων πίσω στην πατρίδα, ειδικά αυτών που διαπρέπουν στο εξωτερικό. Μια εισήγηση είναι η εμπλοκή της Ευρωπαϊκής Κοινότητας για εξισορρόπηση της επιστημονικής ανάπτυξης, η οποία θα προωθή την επιστροφή των επιστημόνων πίσω στη χώρα τους.

υποστήριξη και τη συμμετοχή διάφορων μεγάλων δημόσιων και ιδιωτικών οργάνων, βρίσκεται στη Ρώμη, και το προσωπικό του αποτελείται από περίπου 30 ερευνητές και 15 ερευνητικούς βοηθούς.

Βάσει του νόμου (2004) που διέπει τον προϋπολογισμό, εγκρίθηκαν διάφορα πρόσθετα μέτρα: (α) φορολογικά επιδόματα για επαναπατρισθέντες ερευνητές (€20 εκατομμύρια), (β) κυβερνητικές πιστώσεις στις δημόσιες ερευνητικές υπηρεσίες για να επενδύουν στην έρευνα και την καινοτομία και για να χρηματοδοτούν βιομηχανικά ερευνητικά προγράμματα (€600 εκατομμύρια), (γ) παροχή υποτροφιών (€20 εκατομμύρια) και χρηματικών βραβείων (€10 εκατομμύρια), (δ) αύξηση λειτουργικής χρηματοδότησης για δημόσια και ιδιωτικά πανεπιστήμια (επιπρόσθετα €310 εκατομμύρια) και επιχορήγηση για πρόσληψη ερευνητών (€40 εκατομμύρια ευρώ), (ε) χρηματοδότηση αξίας €20 εκατομμυρίων για διεκπεραίωση εθνικών κρατικών ερευνητικών προγραμμάτων, και (στ) εγκαίνια του Ιταλικού Ινστιτούτου Τεχνολογίας (Istituto Italiano Di Tecnologia (IIT)) στη Γένοβα (€50 εκατομμύρια το 2004 και άλλα €100 εκατομμύρια το χρόνο για πάνω από 10 χρόνια). Βασισμένο στο πρότυπο του MIT στη Βοστώνη και ιδρυμένο από κοινού από το MIUR (Ιταλικό Υπουργείο Εκπαίδευσης και Έρευνας) και το Υπουργείο Οικονομικών της Ιταλίας, το IIT θα μπορούσε να ενισχύσει τις σχέσεις μεταξύ των ιδιωτικών και δημόσιων πρωτοβουλιών και πόρων. Το Ίδρυμα ενθαρρύνει τις ιδιωτικές επιχειρήσεις να συμμετέχουν ενεργά στην τεχνολογική ανάπτυξη και κατάρτιση με σκοπό την αύξηση της παραγωγικότητας. Στόχος του είναι να γίνει διεθνές πρότυπο κέντρο για την προηγμένη επιστημονική έρευνα στην τεχνολογία, και να προσελκύσει ερευνητές και εμπειρογνώμονες απ' όλο τον κόσμο.

Τέλος, η τρίτη πολιτική που ακολούθησε η Κυβέρνηση στόχευε στη δημιουργία ενός δικτύου (το οποίο λέγεται **DAVINCI**, **D**atabase **A**ccessibile **V**ia **I**nternet dei ricercatori **I**taliani **N**on residenti in Italia ed operanti all'estero presso **C**entri universitari, laboratori industriali o organizzazioni Internazionali), το οποίο θα οργανώσει τη *διασπορά* των Ιταλών επιστημόνων στο εξωτερικό. Στόχος ήταν η δημιουργία μιας βάσης δεδομένων στο Διαδίκτυο, η οποία διαμορφώθηκε από το Υπουργείο Εξωτερικών και οι συμμετέχοντες συμπλήρωσαν τα στοιχεία τους. Η βάση περιλαμβάνει πληροφορίες για τις δραστηριότητες, τα ερευνητικά ενδιαφέροντα και τα προσόντα των Ιταλών ερευνητών που εργάζονται στο εξωτερικό. Μέχρι στιγμής, το δίκτυο αποτελείται από 1357 ερευνητές και επιστήμονες (από τους οποίους 427 ζουν στη Γερμανία, 295 στο Ηνωμένο Βασίλειο, 124 στη Γαλλία, 119 στις ΗΠΑ). Εντούτοις, σε σύγκριση με άλλα επιστημονικά δίκτυα, το δίκτυο DAVINCI δεν έχει χρησιμοποιηθεί για την ανάπτυξη προγραμμάτων ακόμα. Αποτελεί μόνο μια βάση πληροφοριών (μη ολοκληρωμένη) των Ιταλών ερευνητών που ζουν και εργάζονται στο εξωτερικό.

Εκτός από την επιχείρηση "Brain Buster", υπήρξαν απομονωμένες και σποραδικές πρωτοβουλίες που προωθήθηκαν από τις τοπικές αρχές και ιδιωτικές επιχειρήσεις. Μεταξύ άλλων αναφέρονται μερικές προσωρινές συμβάσεις διαθέσιμες στους νέους ερευνητές που επιθυμούν να ακολουθήσουν ένα ερευνητικό πρόγραμμα σε μερικές τοπικές επιχειρήσεις, καθώς και οι μικρές επιχορηγήσεις για εκπαιδευτικά μαθήματα, διασκέψεις και εργαστήρια. Επιπλέον, οι ιδιωτικές πρωτοβουλίες, όπως το Ίδρυμα Telethon της Ιταλίας, έχουν υποστηρίξει κάποιους ερευνητές (γύρω στους 20 μέχρι τώρα) που ζουν και εργάζονται στο εξωτερικό να επιστρέψουν στην Ιταλία.

Οι λίγοι ξένοι ερευνητές⁵⁷ που έρχονται στην Ιταλία, έρχονται για τις καλές ευκαιρίες μελέτης και επιστημονικής κατάρτισης, παρά για τη δυνατότητα μιας σταθερής δουλειάς

---

⁵⁷ 33% των ξένων ερευνητών στην Ιταλία προέρχεται από την ΕΕ, ιδιαίτερα από Γαλλία, Γερμανία και Ισπανία, ενώ 35% από Ανατολική Ευρώπη, Ρωσία, Ρουμανία, Αλβανία, και ένα μικρό

στον τομέα της Έρευνας & Ανάπτυξης ή από την ύπαρξη Διμερούς Συμφωνίας μεταξύ των χωρών. Οι περισσότεροι από αυτούς παραμένουν στην Ιταλία για λιγότερο από 1 χρόνο και ένα πολύ μικρό ποσοστό περισσότερο για από 5 χρόνια.

Οι πιο ικανοί ερευνητές κινούνται σε χώρες όπου υπάρχουν υψηλότερα εισοδήματα, όπου περισσότερα κεφάλαια αφιερώνονται στην έρευνα, όπου ο τομέας διευθύνεται από τα αρμόδια άτομα, και όπου δίνονται τα καλύτερα αποτελέσματα και προοπτικές.

"Η Ιταλία στερείται περίπου 20 χιλιάδες ερευνητές, ωστόσο κάθε χρόνο 10 χιλιάδες πτυχιούχοι εγκαταλείπουν τη χώρα για να πάνε να εργαστούν στο εξωτερικό, με αυτό το τρόπο δεν θα καλύψουμε ποτέ αυτό το κενό εκτός αν προσελκύσουμε και φιλοξενήσουμε ξένους ερευνητές". Αυτό είναι το καλύτερο σχόλιο του Giuseppe Remuzzi⁵⁸, Διευθυντή του Ινστιτούτου Mario Negri στην Πέργαμο⁵⁹, το οποίο υπογραμμίζει την ιεραρχική οργάνωση των σχολείων ειδίκευσης, η οποία δεν στηρίζεται σε αξιολογικά κριτήρια (οι καθηγητές επιλέγονται με κριτήρια τα οποία μετά βίας επιβραβεύουν τον καλύτερο, ενώ θα ήταν απαραίτητο να υπάρξει διαγωνισμός στα πανεπιστήμια για βελτίωση και διαφοροποίηση των προγραμμάτων τους).

Στα Ιταλικά ερευνητικά εργαστήρια μόνο 2% των ερευνητών που απασχολούνται είναι ξένοι, αντί του 30% στα Βρετανικά ή του 10% στα Ισπανικά. Το μεγαλύτερο εμπόδιο είναι η υπερβολική γραφειοκρατία που καθιστά δύσκολη την είσοδο των ξένων ερευνητών στην Ιταλία, ειδικά των ατόμων που προέρχονται από την Ασία (Κινέζοι και Ινδοί), αλλά και των Αμερικάνων, και πιο γενικά των μη Ευρωπαίων, λόγω του προβλήματος απόκτησης βίζας. Η αδικαιολόγητη αξίωση για άμεση επιστροφή των ερευνητικών επενδύσεων που, από τη φύση τους, δίνουν μεσοπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες επιστροφές, καθώς και η λιτότητα στις επενδύσεις αποτελούν επιπρόσθετα εμπόδια.

Η ποιότητα της έρευνας από τους λίγους Ιταλούς ερευνητές είναι ικανοποιητική καθώς σε ατομικό επίπεδο υπάρχει ικανότητα και προσφορά. Αλλά το ερευνητικό σύστημα καθώς και η ερευνητική ζήτηση υστερεί αφού δεν υπάρχει όραμα και προτεραιότητα.

Η Ιταλία δεν μπορεί να προσελκύσει ερευνητές από Ασιατικές χώρες, οι οποίες θεωρούνται χώρες προέλευσης των καλύτερων επιστημόνων από χώρες όπως τις ΗΠΑ, τον Καναδά και την Αυστραλία, όπου οι Ασιάτες ερευνητές ασχολούνται κυρίως με τη φυσική, τη βιολογία, τη χημεία και τη μηχανική.

Το Εθνικό Συμβούλιο Έρευνας (Consiglio Nazionale delle Ricerche (CNR))⁶⁰ διεξήγαγε μια έρευνα⁶¹ (Οκτώβριος 2003) με ερωτήσεις που απευθύνονταν σε ξένους ερευνητές

ποσοστό από τη Νότια Αμερική και την Άπω Ανατολή. Γενικά οι ευρωπαϊκές χώρες τείνουν να προσελκύουν φοιτητές από την ίδια την Ευρώπη.

⁵⁸ Αναφορά γίνεται στο περιοδικό ADUC - Cellule Staminali, αριθ. 115, Ιούνιος 2006.

⁵⁹ Αναφορά γίνεται σε μια ομιλία του Καθηγητή με την ευκαιρία της παρουσίασης της Διεθνούς Διάσκεψης "Respiration Day 2006" που πραγματοποιήθηκε το Μάιο 2006, στην Πάρμα. Το Ινστιτούτο Mario Negri ασχολείται με φαρμακολογικές έρευνες και εργασίες στο βιοϊατρικό ερευνητικό τομέα.

⁶⁰ Το Εθνικό Συμβούλιο Έρευνας είναι μεγάλος οργανισμός (απασχολεί 8.082 άτομα, 4.085 ερευνητές με μέσο όρο ηλικίας 50 και 1.120 ως διοικητικούς λειτουργούς) αλλά αντιμετωπίζει προβλήματα πραγματικής επιστημονικής παραγωγικότητας.

⁶¹ Τα στοιχεία συλλέχθηκαν από την έρευνα που πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια του προγράμματος ERAMIT (European Research Area Mobility in Italy), που χρηματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (Τμήμα Ερευνών) μέσω του Έκτου Προγράμματος Πλαισίου για την

που εργάζονται σε Ερευνητικά Ιδρύματα τα οποία χρηματοδοτούνται από κρατικές χορηγίες. Στόχος ήταν η συλλογή πληροφοριών για επιστήμονες και μηχανικούς που κινούνται και εργάζονται σε διάφορες χώρες, και οι ερωτήσεις που υπεβλήθησαν στόχευαν στην αποκάλυψη των παραγόντων «ώθησης» και «προσέλκυσης» ερευνητών, επιστημόνων και μηχανικών να μεταναστεύσουν σε κάποιες χώρες. Επίσης, οι ερωτηθέντες είχαν την ευκαιρία να κάνουν σχόλια και παρατηρήσεις για την παραμονή τους στο εξωτερικό. Συνολικά 459 ερευνητικά ιδρύματα συνεργάστηκαν για αυτή την έρευνα, με περισσότερο από ¼ να απασχολούν ξένους ερευνητές σε προγράμματα τους. Η πλειοψηφία των απαντήσεων προήλθε από τα ιδρύματα που απορροφούν περίπου 80% της δημόσιας ερευνητικής δραστηριότητας.

Η ηλικία του ερευνητή παίζει ιδιαίτερο ρόλο στην περίοδο παραμονής του σε μια χώρα: 44% των ατόμων κάτω των 30 προγραμματίσει να μείνει για ένα χρόνο ή λιγότερο και 36% για ένα έως τρία χρόνια. Σχεδόν όλοι οι ξένοι ερευνητές κάτω των 30 θεώρησαν την παραμονή τους στην Ιταλία ως προσωρινή ενώ όσο μεγαλώνει ηλικιακά η ομάδα, μεγαλώνει και η πρόθεση των ξένων ερευνητών να μείνουν στην Ιταλία για μεγαλύτερο διάστημα. Η πλειοψηφία των ερευνητών με υποτροφία εξέφρασαν τα σχέδια τους να μείνουν στην Ιταλία για ένα χρόνο, ή για 2-3 χρόνια, διάστημα το οποίο καθορίζει μια υποτροφία. Οι όροι μιας σύμβασης εργασίας στην Ιταλία είναι ένας αποτελεσματικός τρόπος εξασφάλισης μακροπρόθεσμης διαμονής ξένων επιστημόνων και μηχανικών στη χώρα. Οι οικονομικές συνθήκες στην Ιταλία (π.χ. μισθός) είναι αρκετά χαμηλά στην κλίμακα "ώθησης" των προτεραιοτήτων και μερικοί ανέφεραν δυσκολίες αναζήτησης εργασίας με βάση τα προσόντα τους στην πατρίδα με αποτέλεσμα να μεταναστεύσουν στην Ιταλία. Πολλοί ξένοι ερευνητές επέλεξαν την Ιταλία λόγω των ευκαιριών για σπουδές και λόγω της φήμης των ιδρυμάτων για επιστημονική κατάρτιση. Πολλοί αισθάνθηκαν ότι η Ιταλία ήταν στην πρώτη γραμμή στον τομέα της έρευνας. Αυτοί είναι καθαροί παράγοντες "προσέλκυσης". Οι ξένοι ερευνητές έμαθαν για τις ευκαιρίες στην Ιταλία με έναν από τους ακόλουθους 2 τρόπους: πρόσκληση από το ίδρυμα ή μέσω πληροφοριών από συναδέλφους και φίλους. Επίσης, αναφέρθηκαν και οι αγγελίες για εργασία που δημοσιεύονται σε επαγγελματικά περιοδικά. Οι εξ' Ευρωπαϊκής Ένωσης ερευνητές ανέφεραν τα προγράμματα Διαδικτύου και μεταφοράς, στα οποία αναφέρθηκαν και ξένοι ερευνητές εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά σε σημαντικά μικρότερο ποσοστό. Η τελευταία ομάδα έμαθε για τις ευκαιρίες εργοδότησης στην Ιταλία από περιοδικά και συναφή δημοσιεύματα. Πολλοί ερωτηθέντες αναφέρθηκαν και στις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν με τη γραφειοκρατία για την απόκτηση άδειας και των σχετικών εγγράφων παραμονής και εργασίας, ιδιαίτερα τα άτομα που προέρχονται εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η διαθεσιμότητα και τα έξοδα διαμονής και κατοικίας αναφέρθηκαν ως προβλήματα από τα 2/3 των ερωτηθέντων, ιδιαίτερα από τα άτομα που προέρχονται από την ΕΕ. Οι μισοί από τους ερωτηθέντες ανέφεραν ότι δεν είχαν κανένα πρόβλημα με τη γλώσσα, αυτό εξηγείται με την χρήση της αγγλικής στη διεθνή επιστημονική κοινότητα.

Έρευνα και την Τεχνολογική Ανάπτυξη, και που συντονίζεται από το ίδρυμα CRUI, σε συνεργασία με APRE και CNR. Ο κύριος στόχος του προγράμματος ήταν η δημιουργία Εθνικών Δικτύων από Κέντρα που να ευνοούν την κινητικότητα των ερευνητών, παρέχοντας βοήθεια και πληροφορίες στους ξένους ερευνητές για την παραμονή τους στην Ιταλία.

Τα Ιταλικά επιστημονικά ιδρύματα⁶² επιλέγονται ως μέρος ολοκλήρωσης ερευνητικής κατάρτισης, από πολλούς νέους ακαδημαϊκούς από τις χώρες της ΕΕ και ιδιαίτερα από τη Γαλλία, τη Γερμανία και την Ισπανία που έχουν μακροχρόνια ιστορία ισχυρών πολιτιστικών δεσμών με την Ιταλία. Επιπλέον, τα Ιταλικά ιδρύματα απορροφούν ένα σημαντικό αριθμό έμπειρων ακαδημαϊκών από χώρες της Ανατολικής Ευρώπης καθώς και από χώρες εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ωστόσο, ακόμη κι έτσι, ο αριθμός ξένων ερευνητών που σκοπεύουν να εγκατασταθούν σε μόνιμη βάση ή για μεγάλη χρονική περίοδο στην Ιταλία είναι μικρός, η Ιταλία δεν έχει καταφέρει να προσελκύσει σημαντικό κύμα ξένων επιστημόνων, ούτε και από τις λιγότερο οικονομικά αναπτυσσόμενες χώρες. Σε γενικό επίπεδο, οι επαγγελματικοί παράγοντες «προσέλκυσης» (π.χ. το επιστημονικό κύρος του ινστιτούτου που φιλοξενεί τον ερευνητή και η διαθεσιμότητα επιστημονικών εγκαταστάσεων υψηλού επιπέδου), μαζί με ένα λογικά ικανοποιητικό μισθό, είναι οι σημαντικότεροι λόγοι κινητικότητας των επιστημόνων, ενώ η δυνατότητα της ανάπτυξης καριέρας φαίνεται να είναι λιγότερο ελκυστική. Επιπλέον, οι μεταναστεύσεις των ερευνητών οδηγούνται κυρίως από την παρουσία διεθνών επιστημονικών δικτύων, ενώ γενικά οι μετακινήσεις των επιστημόνων διοχετεύονται συνήθως από αντιπροσωπείες μεσολάβησης.

Αν και βελτιωμένο, το επίπεδο ανθρώπινου δυναμικού και η τεχνολογική καινοτομία είναι τώρα στο επίπεδο που αναμένεται από μια χώρα που έχει φθάσει σε ένα τέτοιο προχωρημένο στάδιο ανάπτυξης. Η Ιταλία πρέπει να επιδιώξει, μέσω των προσπάθειών της, να βελτιώσει το επίπεδο εκπαίδευσης και συγκεκριμένα τον τομέα της ανώτατης εκπαίδευσης. Επίσης, πρέπει να καταβληθούν προσπάθειες για να δοθεί προτεραιότητα στο Mezzogiorno για γεφύρωση των διαφορών και περαιτέρω ενίσχυση της παραγωγικότητας. Την παρούσα στιγμή, το Ιταλικό εκπαιδευτικό σύστημα είναι ιδιαίτερα συγκεντρωτικό και τα εκπαιδευτικά έξοδα ανά φοιτητή κατά περιοχή είναι τα ίδια για κάθε επίπεδο εκπαίδευσης, παρά τις πιο επείγουσες ανάγκες που υπάρχουν στο Νότο. Τα θετικά αποτελέσματα της εκπαίδευσης είναι μεγαλύτερα για τις Νότιες περιοχές, και τα οφέλη επεκτείνονται πέρα από την παραγωγικότητα, γι' αυτό οι κρατικές χορηγίες πρέπει πρώτα να διοχετεύονται σε εκείνες τις περιοχές.

Η αύξηση των κρατικών χορηγιών στο συγκεκριμένο τομέα είναι απίθανο να έχει κοινωνικά οφέλη εκτός και αν η μεταρρύθμιση της πανεπιστημιακής και δημόσιας διακυβέρνησης ερευνητικών κέντρων επιταχυνθεί. Πρέπει να εισαχθούν αντικειμενικοί και αξιοκρατικοί μηχανισμοί, και οι δημόσιες προσπάθειες να υποστηρίζονται με μεγαλύτερη συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα στα θέματα χρηματοδοτήσεων της εφαρμοσμένης έρευνας.

---

⁶² Εκτός από τα προαναφερθέντα CNR, IIT, Ινστιτούτο Mario Negri και τα πανεπιστημιακά κέντρα αριστείας, αναφέρεται το Ifom (Ιδρυμα Μοριακής Ογκολογίας, μη κερδοσκοπικό ερευνητικό κέντρο υψηλής τεχνολογίας, που ιδρύθηκε στο Μιλάνο το 2003), Dibit (Τμήμα Βιοτεχνολογιών, μέρος του Ινστιτούτου San Raffaele του Μιλάνου, το οποίο ασχολείται με τη βασική, διεθνή, κλινική έρευνα και εγκαινιάστηκε το 1992), το νέο Εθνικό Ινστιτούτο Μοριακής Γενετικής που ανήκει στο Νοσοκομείο Policlinico, Mangiagalli και Regina Elena, ENEA (δημόσια αντιπροσωπεία η οποία κινείται στους τομείς της ενέργειας, του περιβάλλοντος και των νέων τεχνολογιών με στόχο την αύξηση της ανταγωνιστικότητας της χώρας και την προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης), και τέλος το ASI (Ιταλικό Διαστημικό Πρακτορείο).

Βιβλιογραφία

AA.VV., “A Mobility Strategy for the European Research Area” and “Researchers in the ERA: one profession, multiple careers”, Commission Staff Working Document, Implementation Report 2004, Brussels, Apr 2005.

AA.VV., *Brain Drain – Emigration Flows for Qualified Scientists’* surveys coordinated by MERIT (Wendy Hansen), CNR Rome (Sveva Avveduto), IKU Budapest (Annamaria Inzelt), Oct 2003.

AA.VV., *Italy*, OECD Economic Surveys, May 2005.

AA.VV., *Meno Brain Drain*, editoriale, Università di Camerino, Jun 2005.

AA.VV., *Programma Nazionale di Riforma 2006-2008*, Oct 2006.

Becker, O., S., Ichino A., Peri G., *How large is the brain drain from Italy?*, Mar 2003.

Beltrame L., *Realtà e retorica del brain drain in Italia. Stime statistiche, definizioni pubbliche e interventi politici*, Dipartimento di Sociologia e Ricerca Sociale, Università degli Studi di Trento, n°35, Mar 2007.

Brandi M. C., Cerbara L., *Foreign Researchers in Italy: Push and Pull Factors*, improved version of the paper published in Italian on Studi Emigrazione n°156 vol XLI, Dec 2004.

Faini R., Sapir A., *Un modello obsoleto? Crescita e specializzazione dell’economia italiana*, Fondazione Debenedetti, Feb 2005.

Giannoccolo P., “*Brain Drain Competition*” *Policies in Europe: a Survey*, Department of Economics, University of Bologna, Feb 2005.

Guerci C., M., *La scarsa cooperazione tra i difetti dell’Italia*, Il Sole 24 Ore, Jul 2002.

Mahroum S., *Brain Gain Brain Drain, an international overview*, Backgroundpaper for the Austrian Ministry for Transport, Innovation and Technology, Alpbach Technology Dialogue, 22. bis 23. August 2003.

Mannuccio Mannucci P., *Il futuro dell’Italia è nella ricerca*, editoriale, The Lancet, vol 1, n°3, May-Jun 2005.

Morano-Foadi S., Foadi J., *Symposium on Science Policy, Mobility and Brain Drain in EU and Candidate Countries*, Centre for Study of Law and Policy in Europe, University of Leeds, Jul 2003.

Pistorio P., *Ripartiamo dalla ricerca*, IV Giornata della Ricerca, Confindustria, Sep 2006.

Marida Gesumaria
Intercultural Association Grammelot

Kαι

Sara de Angelis
Intercultural Association Grammelot

Μετανάστευση Επιστημόνων και Κέρδος Γνώσης: Τουρκία

I. Εισαγωγή

Το πρώτο κύμα μετανάστευσης επιστημόνων (brain drain) από την Τουρκία άρχισε τη δεκαετία του 1960 ανάμεσα σε γιατρούς και επιστήμονες μηχανικούς. Λόγω της πολιτικής αστάθειας στη χώρα και το στρατιωτικό πραξικόπημα οι Τούρκοι ακαδημαϊκοί και επαγγελματίες μετανάστευσαν μαζικά με δημοφιλέστερο προορισμό την Ευρώπη.

Η πολυπλοκότητα του φαινομένου προϋποθέτει την ύπαρξη πολλών χαρακτηριστικών όπως δημογραφικά χαρακτηριστικά, ποσοστά ανεργίας, γενική εκπαίδευση εργατικού δυναμικού, εθνικός πλούτος ή δυσχέρεια μιας χώρας, βιοτικό επίπεδο (όπως π.χ. πως αισθάνονται οι πολίτες για την ποιότητα ζωής τους), τρέχουσες μεταρρυθμίσεις Έρευνας και Ανάπτυξης (R&D), σύστημα υγείας, Ανώτατη Εκπαίδευση (Higher Education), γλωσσολογικές δεξιότητες κ.τ.λ.

Χαρακτηριστικά όπως η κουλτούρα και η παράδοση συναποτελούν μέρος του ευρύτερου θέματος μετανάστευσης επιστημόνων (brain drain). Τα δημογραφικά, οικονομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά της περιόδου 1990-2007 συμπεριλαμβάνουν τους τομείς Έρευνας και Ανάπτυξης (R&D) και Ανώτατης Εκπαίδευσης (HE).

Η μετανάστευση φαίνεται να ασκεί διφορούμενη επίδραση ευημερίας ή δυσχέρειας. Η χώρα υποδοχής (host country) επιστημόνων βελτιώνει τον πλούτο της σε αντίθεση με τη χώρα πηγής (source country), η οποία έχει απώλειες. Βελτιώνεται η ευημερία της χώρας υποδοχής ενώ υπάρχει μια σύγκρουση συμφερόντων μεταξύ της χώρας πηγής και της χώρας υποδοχής. Αυτό θέτει το ερώτημα πώς θα μπορούσαν να συμφιλιωθούν οι θέσεις της χώρας πηγής και της χώρας υποδοχής εάν πράγματι υπήρξε μια σύγκρουση.⁶³

II. Μετανάστευση Τούρκων στο Εξωτερικό

Η υπογραφή της διμερούς συμφωνίας μεταξύ των κυβερνήσεων της Τουρκίας και της Δυτικής Γερμανίας το 1961 είχε ως στόχο τη μαζική μετανάστευση Τούρκων υπηκόων με σκοπό την ενίσχυση του δυτικού γερμανικού οικονομικού συστήματος και ταυτόχρονα τον περιορισμό του αριθμού εσωτερικών μεταναστών από τις αγροτικές περιοχές σε σημαντικά αστικά κέντρα. Το σύμφωνο στόχευε να παράσχει στη γερμανική οικονομία την προσωρινή ανειδίκευτη εργασία, (εργαζόμενοι ως φιλοξενούμενοι), μειώνοντας και τους αριθμούς στις τάξεις των ανέργων της Τουρκίας. Οι εργαζόμενοι αυτοί αναμενόταν ότι θα επέστρεφαν στην Τουρκία με νέες δεξιότητες για να επανακατευθύνουν την τουρκική οικονομία από τη γεωργία στη βιομηχανία. Η Τουρκία υπέγραψε παρόμοιες συμφωνίες και με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, συμπεριλαμβανομένης της Αυστρίας, του Βελγίου, της Ολλανδίας, της Γαλλίας, και της Σουηδίας.

Η οικονομική ύφεση που άρχισε στη δυτική Ευρώπη με την κρίση πετρελαίου το 1973 ανέστειλε τη στρατολόγηση των εργαζομένων από την Τουρκία ενώ την ίδια περίοδο παρατηρείται κύμα μετανάστευσης στη Μέση Ανατολή σε χώρες όπως η Λιβύη, η Σαουδική Αραβία, και το Ιράκ. Η τουρκική παρουσία στο Ιράκ μειώθηκε με τον πόλεμο του Κόλπου το 1991. Εν τω μεταξύ στις αρχές της δεκαετίας του '90, οι τουρκικές

⁶³ Jakob von Weizsäcker, WELCOME TO EUROPE, bruegelpolicybrief, ISSUE 2006/03, p.6.

επιχειρήσεις κέρδισαν τις βιομηχανικές συμβάσεις για κατασκευές στη ρωσική ομοσπονδία και άλλα μέρη της Κοινοπολιτείας των ανεξάρτητων κρατών, οι οποίες δημιούργησαν ευκαιρίες για τους εκεί Τούρκους εργαζομένους.

Ως αποτέλεσμα αυτής της αποδημίας, οι αποστολές Τούρκων μεταναστών αποτελούν σημαντικό ξένο νόμισμα που εισάγεται στην οικονομία από τις αρχές της δεκαετίας του '60 αυξάνοντας σταθερά το ποσοστό του ετήσιου εμπορικού ελλείμματος της Τουρκίας, που φτάνει το 62,3% το 1994 και το 2000 με το 20,4% πέφτει στο χαμηλότερο επίπεδό τους.

Μετά το τέλος της στρατολόγησης εργασίας από την Τουρκία, η τουρκική αποδημία στην Ευρώπη συνεχίστηκε μέσω της οικογενειακής επανένωσης τις δεκαετίες του '80 - '90. Σε μια τελική πτυχή της αποδημίας, τα τελευταία έτη έχουν βεβαιώσει μια αύξηση στον αριθμό ιδιαίτερα καταρτισμένων επαγγελματιών και πανεπιστημιακών πτυχιούχων που κινούνται προς την Ευρώπη. Σήμερα, υπολογίζεται ότι υπάρχουν περίπου 3,6 εκατομμύριο Τούρκοι υπήκοοι που ζουν στο εξωτερικό, των οποίων περίπου 3,2 εκατομμύρια είναι σε ευρωπαϊκές χώρες.

Η μεγαλύτερη ανησυχία της ΕΕ ενάντια στην ιδιότητα μέλους της Τουρκίας, είναι ότι λόγω του μεγάλου μεγέθους του πληθυσμού της θα υπάρξει μετανάστευση σε μεγάλη κλίμακα. Σήμερα στην Τουρκία η αναλογία των εργαζόμενων ενηλίκων στο συνολικό πληθυσμό είναι 65% ενώ αναμένεται να πλησιάσει το 70% το 2025.

Οποιαδήποτε αναβολή στην έναρξη ενταξιακών διαπραγματεύσεων θα μπορούσε να έχει καταστρεπτική επίδραση στην οικονομία της χώρας και άμεσο αντίκτυπο στην πολιτική της σταθερότητα. Η Τουρκία μπορεί πάλι να γίνει πηγή μετανάστευσης βραχυχρόνια λόγω του ασύλου και της πολιτικής της οικογενειακής επανένωσης. Οι προοπτικές της ένταξης δεν θα παγώσουν τη μετανάστευση από την Τουρκία αλλά ενδέχεται να συνεχιστεί σε διαφορετικό πλαίσιο. Η σύνθεση της τουρκικής μετανάστευσης θα είναι πολύ διαφορετική από αυτό που είναι μέχρι τώρα. Το νέο πλαίσιο παρέχει περισσότερες προοπτικές απασχόλησης στην Τουρκία συνοδευόμενο με μια μακριά μεταβατική περίοδο για ελεύθερη κυκλοφορία προσώπων στην ΕΕ.

III. Μετανάστευση Επιστημόνων/ Παράγοντες στην Τουρκία

Η μετανάστευση επιστημόνων (brain drain) πραγματοποιείται λόγω της έλλειψης ευκαιριών. Οι λόγοι είναι κυρίως οικονομικοί, κοινωνικοί, πολιτικοί, λόγοι μη επαρκούς εκπαίδευσης και έλλειψης τεχνολογίας.

1. Οικονομικοπολιτικοί λόγοι

Η απώλεια ανθρώπινου δυναμικού συγκρατεί την πιθανή οικονομική ανάπτυξη και οι πιέσεις για άνοδο μισθολογίου ως κίνητρο για την παραμονή ειδικευμένων εργαζομένων, αυξάνουν την ανισότητα.⁶⁴

---

⁶⁴ B. Lindsay Lowell and Allan Findlay, Migration Of Highly Skilled Persons From Developing Countries: Impact And Policy Responses Synthesis Report, International Migration Papers 44, International Labour Office, Geneva.

Με τη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης οι αναπτυσσόμενες χώρες χάνουν την ειδικευμένη εργασία μέσω της μετανάστευσης επιστημόνων ενώ αντίστοιχα κερδίζουν τις αποδοχές αποστολής από τις αναπτυσσόμενες χώρες. Η εκροή του ειδικευμένου εργατικού δυναμικού από τις αναπτυσσόμενες χώρες είναι επίσης πιθανό να αυξηθεί λόγω της αυξανόμενης ζήτησης για μετανάστευση σε πιο αναπτυσσόμενες οικονομίες.⁶⁵

Η Τουρκία συνεχίζει να βελτιώνει τις μακροοικονομικές πολιτικές επιτυγχάνοντας συνεχή αύξηση για πέμπτο διαδοχικό έτος. Το μέσο ποσοστό αύξησης ήταν 7,8% κατά τη διάρκεια της περιόδου 2002-2006 και 5,7% από τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους.⁶⁶

2. Δημογραφικές, κοινωνικές και οικονομικές τάσεις και όροι εργασίας στην Τουρκία

Η ποιότητα ζωής και οι όροι εργασίας επηρεάζουν τη μετανάστευση επιστημόνων (brain drain). Υπάρχουν προβλήματα στις αστικές και αγροτικές περιοχές της Τουρκίας όσον αφορά τη συμμετοχή στην αγορά εργασίας. Υπάρχουν επίσης στοιχεία ότι η πτώση στη συμμετοχή εργατικού δυναμικού συνδέεται με την αστικοποίηση. Οι οικογένειες που μεταναστεύουν στις αστικές περιοχές έχουν αυξανόμενες εκπαιδευτικές ευκαιρίες, ενώ τα παιδιά έχουν τη δυνατότητα να παραμείνουν στην εκπαίδευση για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα και άρα τα ποσοστά συμμετοχής εφήβων στην εργασία είναι μειωμένα. Τέλος, οι μεγάλες απαιτήσεις ικανότητας στην εργασία στις αστικές περιοχές προκαλούν και εκλεκτική συμμετοχή.

Μια άλλη επίδραση στη μετανάστευση επιστημόνων (brain drain) είναι οι μισθοί. Στην Τουρκία επιβάλλονται υψηλοί φόροι 20,5% στους εργαζομένους και 20,5-26% στους εργοδότες για να χρηματοδοτήσουν την κοινωνική ασφάλιση. Μια διεθνής σύγκριση των φορολογικών ποσοστών μισθοδοτικών καταστάσεων κατέληξε στο συμπέρασμα ότι τα συνδυασμένα ποσοστά της Τουρκίας ήταν σημαντικά υψηλότερα από το μέσο ποσοστό (25%) για τις μεσαίου εισοδήματος χώρες. Όταν οι φόροι της Τουρκίας στην εργασία συγκρίνονται με ευρωπαϊκές και άλλες χώρες του ΟΑΣΕ (OECD) διαφαίνεται ότι το σχετικό ποσοστό εξαρτάται από την οικογενειακή θέση και το βιοτικό επίπεδο του εργαζομένου.

Ο πληθυσμός της Τουρκίας ήταν 72 εκατομμύρια το 2006, Κατά προσέγγιση τα 2/3 του πληθυσμού (65%) ζουν σε αστικές περιοχές της τάξης των 20.000 κατοίκων. Μεταξύ 1990 - 2000 ο πληθυσμός αυξήθηκε σ' ένα μέσο ετήσιο ποσοστό 1,83%. Το ποσοστό αύξησης ήταν 2,68% στις αστικές περιοχές και μόνο 0,42% στις αγροτικές περιοχές. Η μεγάλη διαφορά μεταξύ των δύο αποδίδεται στην αστική μετανάστευση.

Μετά την οικονομική ανάπτυξη στην Τουρκία παράλληλα αλλάζει και η δομή της αγοράς εργασίας. Όπως μπορεί να φανεί στον πίνακα-1, η διανομή της απασχόλησης αναπτύσσεται υπέρ της βιομηχανίας και των υπηρεσιών.

---

⁶⁵ Habibullah Khan & M. Shahidul Islam, Outsourcing, Migration, and Brain Drain in the Global Economy: Issues and Evidence, U21Global Working Paper No. 004/2006, September 2006.

⁶⁶ Turkish - U.S Business Council, Turkey Brief: Turkish - U.S. Relations, March 2007.p.10-11.

Πίνακας-1: Ανάπτυξη των τομέων απασχόλησης (%)

		1995	2000	2004	2005	2006	2007	2014	2020
Τουρκία	Γεωργία	44,1	36,0	33,2	32,4	31,6	31,0	26,5	21,0
	Βιομηχανία	16,0	17,6	18,4	18,4	18,5	18,7	19,0	21,0
	Υπηρεσίες	39,9	46,4	48,4	49,2	49,9	50,3	54,3	58,0

Οι δημογραφικοί παράγοντες έχουν σημαντικά αποτελέσματα στα μεταναστευτικά ρεύματα. Πολλοί εμπειρογνώμονες και κοινωνικοί επιστήμονες που εργάζονται στις κοινωνικές πολιτικές της ΕΕ επισημαίνουν ότι η έλλειψη της ειδικευμένης εργασίας, που αρχίζει τη δεκαετία του '80, είναι βασικός παράγοντας που έχει επιπτώσεις στις αγορές εργασίας στην Ευρώπη. Είναι γνωστό ότι η αύξηση του πληθυσμού των ηλικιωμένων σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες και η μειωμένη συμμετοχή των νέων στις αγορές εργασίας οδηγούν στην έλλειψη ειδικευμένου προσωπικού στα κράτη μέλη, όπου η απασχόληση συγκεντρώνεται στην παραγωγή η οποία περιλαμβάνει τη χρήση της υψηλής τεχνολογίας. Η Τουρκία έχει τη δυνατότητα να καλύψει το έλλειμμα ειδικευμένης εργασίας για την ΕΕ.

3. Πολιτικές για την εκπαίδευση

Η πρωτοβάθμια εκπαίδευση περιλαμβάνει την εκπαίδευση και κατάρτιση των παιδιών ηλικίας των 6 έως 14 και είναι υποχρεωτική για όλους, προσφέρεται δωρεάν στα κρατικά σχολεία. Κατά την τελευταία εκπαιδευτική περίοδο πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, οι πληροφορίες για τα επαγγελματικά εκπαιδευτικά προγράμματα που καλύπτονται στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση δίνονται στους σπουδαστές προκειμένου να ενημερωθούν.

Η δευτεροβάθμια εκπαίδευση περιλαμβάνει όλα τα ιδρύματα εκπαίδευσης ενός γενικού ή επαγγελματικού και τεχνικού χαρακτήρα τουλάχιστον τριών ετών μετά από την πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Οι στόχοι της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι να δοθεί στους σπουδαστές μια γενική γνώση, να εξοικειωθούν με τα προβλήματα του ατόμου και της κοινωνίας ώστε να συνειδητοποιήσουν πως θα μπορούσαν να συμβάλουν στην κοινωνικοοικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη της χώρας και να τους προετοιμάσει για την τριτοβάθμια εκπαίδευση και την επιλογή επαγγέλματος σύμφωνα με τα ενδιαφέροντα και τις ικανότητές τους.

Η τριτοβάθμια εκπαίδευση περιλαμβάνει περίοδο τουλάχιστον δύο ετών. Σκοπός της είναι ν' αναπτύξουν οι σπουδαστές τα ενδιαφέροντα τους, τις ικανότητες και επιδεξιότητες τους για να προωθήσουν την επιστήμη και την τεχνολογία, που θα βελτιώσουν το γενικό επίπεδο ζωής.

Ο κανονισμός του 2000-2020 που επιτρέπει την εισδοχή στα ιδιωτικά κολλέγια χωρίς εξέταση οδήγησε στην αύξηση του αριθμού σπουδαστών κατά 40% όπως φαίνεται στον πίνακα-2.⁶⁷

⁶⁷ Mehmet Aslan, A Panorama of Turkey's Migration Regime on the Prospects of Turkish Immigration to the EU on the Eve of the Membership Negotiations Turkish Employment Organisation (İŞKUR), Peer Review 23 – 24 June 2005.

Πίνακας-2: Δευτεροβάθμια εκπαίδευση (%)

Χρόνια	2000	2007	2014	2020
Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση	62,0	79,5	95,9	99,2
- Γενική Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση	37,2	41,0	44,0	44,8
- Επαγγελματική και Τεχνική	24,8	38,5	51,9	54,4

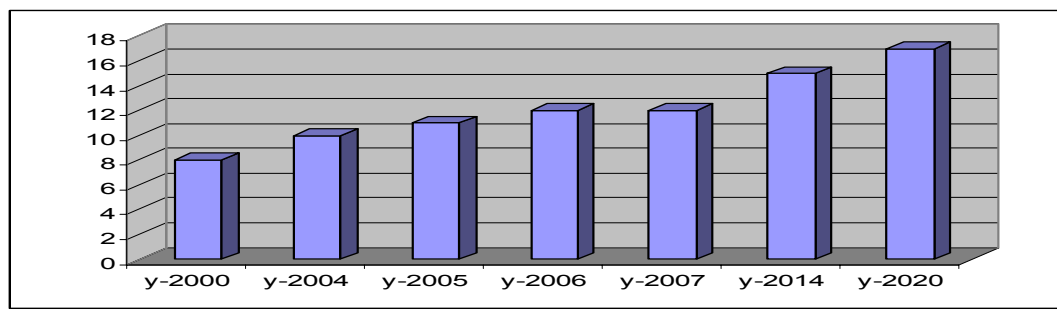
Ένας άλλος σημαντικός δείκτης της ανόδου του επιπέδου εκπαίδευσης και ποιότητας στην Τουρκία είναι ο αριθμός σπουδαστών στα πανεπιστήμια και τα κολέγια. Εξετάζοντας τα ποσοστά εκπαίδευσης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (πίνακας-3) ήταν 29% το 2000 και υπολογίζεται για να ανέλθει σε 49,5% το 2020.

Πίνακας-3: Τριτοβάθμια Εκπαίδευση (%)⁶⁸

Χρόνια	2000	2007	2014	2020
Τριτοβάθμια Εκπαίδευση	29,0	40,3	45,5	49,5

Ένας από τους σημαντικότερους δείκτες της αυξανόμενης ποιότητας του εργατικού δυναμικού είναι το ποσοστό του εργατικού δυναμικού που έχει λάβει τριτοβάθμια εκπαίδευση. Εξετάζοντας αυτό το ποσοστό στο σχήμα 2 πιο κάτω βλέπουμε ότι από 8,8% το 2000, θα ανέλθει σε 17,9% το 2020. Μια χώρα με έναν κυρίως νέο πληθυσμό και με σχεδόν το μισό του συνολικού εργατικού δυναμικού της να έχει λάβει την τριτοβάθμια εκπαίδευση θα συνεισφέρει σημαντικά στην αγορά εργασίας της ΕΕ ιδιαίτερα μετά την ένταξη.

Σχήμα 1: Ποσοστό εργατικού δυναμικού που έχει λάβει την τριτοβάθμια εκπαίδευση (%)

Τα τουρκικά πανεπιστήμια δεν έχουν αρκετή ικανότητα για αύξηση της ζήτησης. Πολλοί σπουδαστές πηγαίνουν στο εξωτερικό για πανεπιστημιακή εκπαίδευση. Σύμφωνα με τις στατιστικές του Υπουργείου Παιδείας, συνολικά 21.570 Τούρκοι σπουδαστές επέλεξαν το εξωτερικό κατά το 2001. Τα 2/3 επέλεξαν τα πανεπιστήμια στη Δυτική Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική, ενώ ένα σημαντικό ποσοστό (22%) επέλεξε την Κεντρική Ασία. Το 90% των φοιτητών σε προπτυχιακό επίπεδο είναι άρρενες. Αυτό το χάσμα γένους υπάρχει επίσης και σε μεταπτυχιακά επίπεδα όπου υπερισχύουν οι τεχνικοί τομείς σε σύγκριση με τις κοινωνικές επιστήμες.

⁶⁸ Graduate education excluded but extended education included.

Υπάρχουν επίσης αρκετές χιλιάδες φοιτητές στο εξωτερικό χρηματοδοτούμενοι από την κυβέρνηση, οι περισσότεροι από αυτούς σε μεταπτυχιακό επίπεδο με σκοπό να επανέλθουν ως ακαδημαϊκοί στα κρατικά πανεπιστήμια. Η μεγάλη πλειοψηφία (90%) των χρηματοδοτούμενων από την κυβέρνηση σπουδαστών βρίσκεται στις Ηνωμένες Πολιτείες και τη Μεγάλη Βρετανία.

4. Επιστήμη και Τεχνολογία

Η επιστημονική έρευνα στην Τουρκία διεξάγεται πρώτιστα από τα πανεπιστήμια. Εντούτοις, υπάρχουν άλλες αυτόνομες ερευνητικές οργανώσεις και ιδρύματα όπως το Τουρκικό Συμβούλιο Ατομικής Ενέργειας (ΤΑΕΚ), το επιστημονικό και τεχνικό ερευνητικό Συμβούλιο της Τουρκίας (TUBITAK) και το Ίδρυμα πολιτισμού, γλώσσας και ιστορίας το οποίο ιδρύθηκε το 1963.

Οι συνολικές δαπάνες Έρευνας και Ανάπτυξης (R&D), ως ποσοστό του ΑΕΠ, αυξήθηκαν από 0,32% το 1990 σε 0,67% το 2002. Το μέρος της Έρευνας και Ανάπτυξης που αφορά τις συνολικές δαπάνες για την τεχνολογική καινοτομία (Innovation) αυξήθηκε από 6,6% το 1995-1997 σε 29,2% το 1998-2000.⁶⁹

Η μετανάστευση επιστημόνων (brain drain) έχει εξελιχθεί σε σοβαρό πρόβλημα και έχει ενταθεί μετά από την οικονομική κρίση του 1994 και του 2001, προσελκύνοντας την προσοχή των εθνικών αρχών. Το 2000, η τουρκική κυβέρνηση αποφάσισε να διαμορφώσει μια κοινή ομάδα εργασίας εμπειρογνομόνων προερχόμενων από την Τουρκική Αντιπροσωπεία Ατομικής Ενέργειας και την Τουρκική Ακαδημία Επιστημών προκειμένου να ερευνηθεί το πρόβλημα.⁷⁰

Το επίπεδο Έρευνας, Ανάπτυξης και Καινοτομίας της Τουρκίας δεν είναι το επιθυμητό συγκρινόμενο με τις χώρες του ΟΑΣΕ και της ΕΕ. Η άνοδος της Τουρκίας στη 19^η θέση το 2005 στον παγκόσμιο επιστημονικό κατάλογο δημοσιεύσεων καταδεικνύει τη σημαντική ικανότητα της χώρας για παραγωγή ακαδημαϊκής γνώσης. Εντούτοις, η αύξηση στην ερευνητική ικανότητα δεν μετατρέπεται σε τεχνολογία και εμπορικά προϊόντα δεδομένου ότι η συνεργασία μεταξύ των ερευνητικών ιδρυμάτων και του πραγματικού τομέα δεν έχει φθάσει ακόμα στα επιθυμητά επίπεδα. Πολλοί λόγοι εμποδίζουν το μετασχηματισμό των ερευνητικών αποτελεσμάτων σε προϊόντα και υπηρεσίες. Αυτό αποδίδεται στην ακαδημαϊκή προώθηση σταδιοδρομίας και έλλειψη ικανοποιητικής απαίτησης στον πραγματικό τομέα, λόγω ανεπάρκειας συνειδητοποίησης και έλλειψης εμπειρίας για αύξηση της ανταγωνιστικότητας μέσω της Έρευνας, της Τεχνολογίας και της καινοτομίας (R&D/ Innovation).⁷¹

Ενώ οι πόροι που διατέθηκαν μέσω του προϋπολογισμού σε Έρευνα και Ανάπτυξη το 2003 ήταν \$114,3 εκατομμύρια και το 2006 έφθασαν τα \$523,8 εκατομμύρια, υπολογίζεται ότι οι γενικές δαπάνες R&D έφθασαν το 0,8% του ΑΕΠ.

⁶⁹ Ali Uzun, *Scientometrics*, Volume 66, Number 3, February, 2006, Science and technology policy in Turkey. National strategies for innovation and change during the 1983-2003 period and beyond, p. 551-559.

⁷⁰ *Cumhuriyet*, 14.01.2000.

⁷¹ State Planning Organization, *Information Society Strategy (2006-2010)* July 2006

Το 6^ο πρόγραμμα πλαίσιο της ΕΕ στο οποίο η Τουρκία συμμετείχε προκειμένου να αναπτύξει την ικανότητα της στην Έρευνα, Ανάπτυξη και Καινοτομία προέκυψε ως σημαντική ευκαιρία παρόλο που διαπιστώθηκε η ανεπαρκής ερευνητική ικανότητα της χώρας.

Η αναθεωρημένη έκθεση της ΕΕ για τη Στρατηγική της Λισσαβώνας του 2004 περιέχει μια επισκόπηση της απόδοσης της Τουρκίας σε σύγκριση με τις υπό ένταξη χώρες και τα νέα κράτη μέλη. Σύμφωνα με την έκθεση, η Τουρκία είναι η τελευταία στον τομέα Έρευνας και Ανάπτυξης ενώ κατατάσσεται πριν τη Βουλγαρία και Ρουμανία. σε πολλές μεμονωμένες κατηγορίες και στη γενική ταξινόμηση.⁷²

IV. Μετανάστευση Επιστημόνων στο Εξωτερικό για Έρευνα και Απασχόληση

Υπάρχει μεγάλος αριθμός φοιτητών που ακολουθούν προπτυχιακές σπουδές στο εξωτερικό. Μέρος της εξήγησης γι' αυτό μπορεί ν' αποδοθεί στην ανικανότητα του συστήματος τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Τουρκία ν' απορροφήσει μεγάλο αριθμό φοιτητών σε πανεπιστημιακό επίπεδο. Οι δημογραφικοί παράγοντες, συμπεριλαμβανομένου του υψηλού ποσοστού αύξησης του πληθυσμού και ενός υψηλού ποσοστού των νέων στο συνολικό πληθυσμό, έχουν οδηγήσει και σε επέκταση της ζήτησης για εκπαίδευση και απασχόληση⁷³ εκτός από τις περιόδους οικονομικής κρίσης.⁷⁴

Τα αποτελέσματα έρευνας⁷⁵ που διενεργήθηκε κατά τη διάρκεια του πρώτου εξαμήνου του 2002 έδειξαν τις προθέσεις των Τούρκων προπτυχιακών φοιτητών του εξωτερικού όπως και προηγούμενες έρευνες που έχουν εξετάσει την μετανάστευση Τούρκων επιστημόνων (Oguzkan και Kurtulus). Η μελέτη Oguzkan⁷⁶ βασίζεται σε μια έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 1969 με 150 άτομα που κατέχουν διδακτορικό τίτλο και που εργάζονται στο εξωτερικό, ενώ η μελέτη Kurtulus⁷⁷ εξετάζει τις απαντήσεις 90 ατόμων που πραγματοποιούσαν τις σπουδές τους στις ΗΠΑ το 1991.

1. Λόγοι επιλογής πανεπιστημιακού ιδρύματος στο εξωτερικό

Υπάρχουν πολλοί παράγοντες επιλογής ενός πανεπιστημιακού ιδρύματος. Για τα 3/5 οι λόγοι ήταν ότι το ίδρυμα τους παρείχε το πιο σχετικό πρόγραμμα για τον τομέα ειδίκευσής τους. Για παράδειγμα ένας προπτυχιακός σπουδαστής επιλέγει αμερικανικό

---

⁷² European Commission, Enterprise Directorate-General, European Trend Chart on Innovation, Annual Innovation Policy Trends and Appraisal Report, Turkey, 2006.

⁷³ Senses, F. (1994), "Labour market response to structural adjustment and institutional pressures: The Turkish case," *METU Studies in Development*, Vol. 21, No. 3, pp. 405-448.

⁷⁴ Tansel, A., "Economic development and female labour force participation in Turkey: Time series evidence and cross province estimates", in T. Bulutay (Ed.) *Employment of Women*, State Institute of Statistics, Ankara, pp.111-151.

⁷⁵ Aysit Tansel and Nil Demet Güngör, 'Brain Drain' From Turkey: Survey Evidence of Student Non-Return", ERF Working Paper 0307.

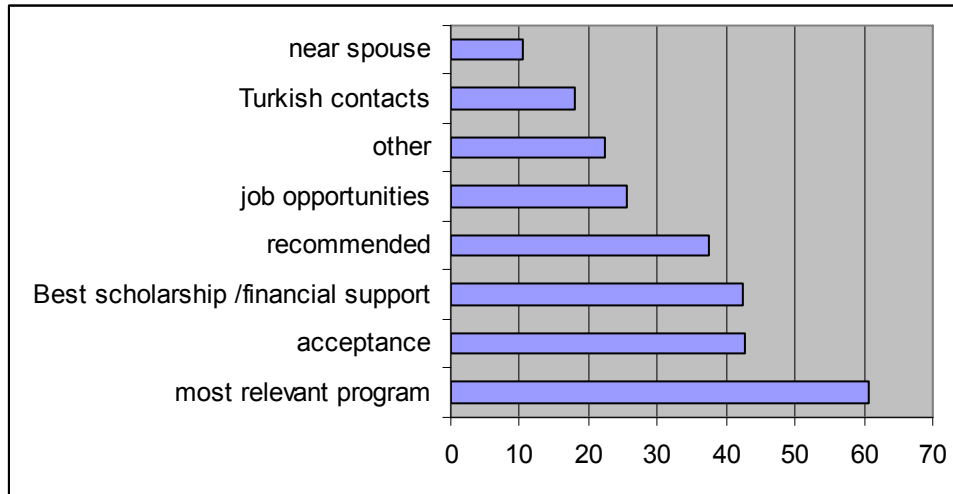
⁷⁶ Oguzkan, T. (1975), "The Turkish brain drain: Migration of tendencies among doctoral level manpower", in Krane, R.E. (Ed.) *Manpower Mobility Across Cultural Boundaries: Social, Economic and Legal Aspects, The Case of Turkey and West Germany*, E.J. Brill, Leiden, Netherlands.

⁷⁷ Kurtulus, B. (1999), *Amerika Birlesik Devletleri'ne Türk Beyin Göçü* (Turkish Brain Drain to the United States), Alfa Basim Yayim Dagitim, Istanbul.

πανεπιστήμιο με κριτήριο του το πρόγραμμα σπουδών. Αυτές οι πληροφορίες συνοψίζονται στο παρακάτω σχήμα 1 (βλ επίσης έρευνα Tansel and Güngör's).

Σχήμα 2: Λόγοι επιλογής πανεπιστημιακού ιδρύματος (% των φοιτητών ανά κατηγορία)

2. Γιατί φοίτηση στο εξωτερικό;

Ένας στους τέσσερις που απάντησαν ανέφεραν ότι ο σημαντικότερος λόγος για στο εξωτερικό ήταν «το γόητρο και τα πλεονεκτήματα που συνδέθηκαν με τις σπουδές στο εξωτερικό». Πολλοί έδειξαν ότι θέλησαν μια διεθνή εκπαίδευση επειδή θεώρησαν ότι τα διεθνή προγράμματα φοίτησης προσέφεραν υψηλότερη ποιοτική εκπαίδευση. Για το 17,6% «η έλλειψη εγκαταστάσεων και απαραίτητου εξοπλισμού για τη διεξαγωγή έρευνας στην Τουρκία» ήταν ο σημαντικότερος λόγος επιλογής του εξωτερικού.

Ενώ η πλειοψηφία των μεταπτυχιακών σπουδαστών δήλωσε ότι η «εκπαίδευση γοήτρου ή καλύτερης ποιότητας» ήταν ο σημαντικότερος λόγος επιλογής του εξωτερικού, οι φοιτητές διδακτορικού ή μεταδιδακτορικού τίτλου προέβαλαν ως επιχείρημα την «έλλειψη εγκαταστάσεων αλλά και πόρων εργασίας».

3. Προθέσεις για επιστροφή στην Τουρκία

Διάφοροι παράγοντες έχουν αναφερθεί ως σημαντικοί για τη μη επιστροφή (non-return) επιστημόνων, συμπεριλαμβανομένης της πολιτικής αστάθειας, του χαμηλού μισθολογίου, της έλλειψης ευκαιριών απασχόλησης στην εγχώρια αγορά εργασίας, καθώς επίσης και προτίμηση για να ζήσουν στο εξωτερικό. Εκτός από αυτούς τους παράγοντες, διάφορα άλλα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της πολιτικής οικονομίας της Τουρκίας θεωρούνται σημαντικά στην εξήγηση της τουρκικής διαρροής/ μετανάστευσης επιστημόνων. Οι πιο πάνω παράγοντες συμπεριλαμβάνουν την έλλειψη μιας εθνικής στρατηγικής Έρευνας και Ανάπτυξης, τα κενά στη λειτουργία του εκπαιδευτικού συστήματος, την έλλειψη ξένων γλωσσών στα σχολεία, τα οποία έχουν σημαντική ευθύνη για την προετοιμασία της αγοράς εργασίας.⁷⁸

⁷⁸ Kaya, M. (2002) "Beyin göçü / erozyonu" (Brain drain / erosion), Technology Research Centre Report, Osmangazi University, Eskisehir, November 5, 2002.

Υπήρξαν σημαντικές διαφορές στις αρχικές και μεταγενέστερες προθέσεις των ερωτηθέντων για την επιστροφή τους στην Τουρκία. Περισσότεροι από το ½ (53%) απάντησαν ότι η αρχική πρόθεσή τους ήταν να επιστρέψουν στην Τουρκία. Μόνο περίπου 9% δεν είχαν πρόθεση να επιστρέψουν. Σε ερώτηση για τις σημερινές τους προθέσεις μόνο 13,5% απάντησαν ότι θα επέστρεφαν αμέσως μετά την ολοκλήρωση των σπουδών τους. Ποσοστό 35,3%, είχε πρόθεση να επιστρέψει σε μεταγενέστερο στάδιο από την ολοκλήρωση των σπουδών, ενώ 27,9% εξέφρασαν την πεποίθηση ότι πιθανώς να επέστρεφαν, και 22,1% αποκλείουν την επιστροφή τους στην Τουρκία. Τα αποτελέσματα της έρευνας καταδεικνύουν ότι το ποσοστό αυτών που δεν σκοπεύουν να επιστρέψουν διπλασιάζεται μετά από την εμπειρία του εξωτερικού. Κατά συνέπεια, η επαγγελματική εμπειρία του εξωτερικού αυξάνει την πιθανότητα μη επιστροφής (non-return).

4. Υποχρεωτική στρατιωτική ως ανασταλτικός παράγοντας

Η απαίτηση στρατιωτικής θητείας για τους άρρενες στην Τουρκία αντιμετωπίζεται γενικά ως διακοπή σταδιοδρομίας. Σημαντικός αριθμός ανδρών αναβάλλει τη στρατιωτική θητεία για ευκαιρίες φοίτησης και εργασίας στο εξωτερικό. Η στρατιωτική θητεία στην Τουρκία κυμαίνεται μεταξύ 15 - 18 μηνών και αντιπροσωπεύει έτσι ένα σημαντικό κομμάτι αδρανούς εργατικού δυναμικού.

V. Μελλοντική Δυνατότητα της Τουρκίας και Στρατηγικές

Τα αλληλένδετα χαρακτηριστικά της μετανάστευσης επιστημόνων, πολιτιστικά, οικονομικά και κοινωνικά διαφαίνονται μέσα από τις σύγχρονες προκλήσεις και τον καθορισμό ενός ευρύτερου πλαισίου.

Η πολιτική επιστήμης και τεχνολογίας της Τουρκίας και η στρατηγική, που καθιερώνονται βαθμιαία από τη δεκαετία του '90 είναι μέχρι τώρα σύμφωνες με το όραμα της ΕΕ και τη βασική φιλοσοφία της εποχής. Με τη συμμετοχή της η Τουρκία στα Ευρωπαϊκά Προγράμματα όχι μόνο συμβάλλει στην ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού αλλά και ενσωματώνει τους τομείς της επιστήμης και της τεχνολογίας. Οι αυξανόμενοι πόροι του εθνικού ερευνητικού προγράμματος θα πρέπει να χρησιμοποιούνται αποτελεσματικότερα σύμφωνα με τους στόχους και τις προτεραιότητες της ΕΕ.

Η Τουρκία θέτει έξι βασικούς στόχους μέσα από το πρόγραμμα «*Επιστήμη και Τεχνολογία, το κλειδί για το Μέλλον της Ευρώπης*» που θα μπορούσαν να ενισχύσουν την αποτελεσματικότητα της ΕΕ στην επιστήμη και την τεχνολογία.⁷⁹

- Δημιουργία ευρωπαϊκού κέντρου μέσω της συνεργασίας μεταξύ των εργαστηρίων
- Ανάπτυξη τεχνολογίας
- Ενίσχυση της έρευνας
- Η Ευρώπη ως ο ελκυστικότερος προορισμός για νέους ερευνητές
- Κατάλληλη υποδομή και εξοπλισμός για έρευνα

⁷⁹ TÜBİTAK The Scientific and Technical Research Council of Turkey, Turkey's Opinion On The Consultation Paper "Science And Technology, The Key To Europe's Future-Guidelines For Future European Union Policy To Support Research", Published By The European Commission On 16 June 2004, National Coordination Office, For EU 6th Framework Programme, TÜBİTAK, April, 2005

- Βελτίωση του συντονισμού των εθνικών ερευνητικών προγραμμάτων.

Η σχέση των πολιτικών Έρευνας, Ανάπτυξης και Καινοτομίας (R&D and I) που προσδιορίζονται στο όραμα του 2023 για νέα στρατηγική κοινωνίας της πληροφορίας εξετάζεται σε τέσσερις υποκεφάλαια:

- Αποτελεσματικότερη υποστήριξη της Έρευνας και Ανάπτυξης (R&D)
- Υποστήριξη της Έρευνας και Ανάπτυξης μέσω Καινοτομιών ICT (Information Society Strategy)
- Διεθνής συνεργασία,
- Χρήση του ICT στις δραστηριότητες E&A και Καινοτομίας.

Αν και χαμηλή έναντι άλλων αγορών, υπάρχει μια αύξηση στις ξένες άμεσες επενδύσεις. Από λιγότερο του 1% του ΑΕΠ στα προηγούμενα έτη έφθασε σε 2,6% το 2005.⁸⁰ Κύριοι στόχοι της στρατηγικής της Τουρκίας για Έρευνα, Ανάπτυξη και Τεχνολογία είναι να αυξηθούν:

- Τα ποσοστά για E&A,
- Ο αριθμός και η ποιότητα των επιστημόνων, σε επαγγελματικό και τεχνικό προσωπικό,
- Οι ακαθάριστες εσωτερικές δαπάνες στην E&A (GERD) ως ποσοστό του ΑΕΠ

Σύμφωνα με τα παραπάνω οι κύριοι στόχοι για το 2010 είναι να αυξηθεί το μερίδιο GERD/ του ΑΕΠ σε 2% (από 0,66% το 2002 - το ½ από αυτό το ποσό πρόκειται να χρηματοδοτηθεί από τον ιδιωτικό τομέα) και ο αριθμός πλήρους απασχόλησης ισοδύναμου προσωπικού για τον τομέα της E&A σε 40.000 (από 28.964 το 2002). Αναμένεται επίσης να αυξηθεί ο αριθμός επαγγελματικού και τεχνικού προσωπικού.

Από τις αρχές του 2000 άρχισαν εθνικές και διεθνείς προσπάθειες για την ανάπτυξη της κοινωνίας της πληροφορίας, στις οποίες η ΕΕ έχει ενεργό συμμετοχή για αύξηση της παραγωγικότητας και της οικονομικής ανάπτυξης. Η στρατηγική της Λισσαβώνας που εισάγεται από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο το 2000 προβλέπει ότι η Ευρώπη μπορεί να γίνει ανταγωνιστικότερη στην παγκόσμια οικονομία βασισμένη στη γνώση και την τεχνολογία μέχρι το 2010.

Κύριος στόχος για την Τουρκία είναι η αύξηση των επενδύσεων στον τομέα E&A.

- Αύξηση ανταγωνιστικότητας
- Βελτίωση ποιότητα ζωής
- Αύξηση ψηφιακής τεχνολογίας
- Κατάρτιση ανθρώπινου δυναμικού
- Αποτελεσματική παροχή δημόσιων υπηρεσιών
- Προώθηση του ηλεκτρονικού εμπορίου
- Εξασφάλιση τυποποίησης και ασφάλειας στις εφαρμογές της κοινωνίας της πληροφορίας
- Αξιοποίηση των αποτελεσμάτων της E&A και της Καινοτομίας
- Πρόσβαση στις υποδομές επικοινωνίας της ΕΕ
- Εμπλουτισμός των εφαρμογών της πληροφορικής επιστήμης
- Αξιοποίηση του οφέλους από τη δυνατότητα σύγκλισης των τεχνολογιών
- Αναβάθμιση της κοινωνίας της πληροφορίας

⁸⁰ European Commission, Enterprise Directorate-General, European Trend Chart on Innovation, Annual Innovation Policy Trends and Appraisal Report, Turkey, 2006

- Σωστή λειτουργία του συστήματος καινοτομίας
- Αυξανόμενες επενδύσεις από τον ιδιωτικό τομέα για E&A
- Ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ της ερευνητικής κοινότητας και της βιομηχανίας
- Προώθηση της E&A μέσω δημόσιας σύμβασης
- Αύξηση δραστηριοτήτων E&A στον αμυντικό τομέα
- Αύξηση διεθνούς συνεργασίας στην E&A, ιδιαίτερα μεταξύ ευρωπαϊκών χωρών
- Αυξανόμενη συνειδητοποίηση της επιστήμης, της τεχνολογίας και της καινοτομίας

Προκειμένου να δημιουργηθεί μια ανοικτή κοινωνία που θα επιδέχεται την καινοτομία, χρειάζεται η θέσπιση κέντρων επιστήμης και τεχνολογίας για την προώθηση του Διαδικτύου και του ηλεκτρονικού εμπορίου στη χώρα για να αποτραπεί η περαιτέρω μετανάστευση επιστημόνων (brain drain), ένα πρόβλημα που αποτελεί αγκάθι για την οικονομία μιας χώρας.

Για επιστροφή επιστημόνων (brain gain) χρειάζεται:

- Αναθεώρηση του εργατικού δικαίου για πιο εύκαμπτα μοντέλα εργασίας
- Μείωση των φόρων δημόσιων δαπανών και κοινωνικής ασφάλισης
- Ενίσχυση του κοινωνικού διαλόγου ανάμεσα στον ιδιωτικό, δημόσιο τομέα και των κοινωνικών εταίρων
- Να δοθεί περισσότερη έμφαση στις επαγγελματικές και τεχνικές σχολές και εκσυγχρονισμός του εκπαιδευτικού συστήματος
- Αναδόμηση του εκπαιδευτικού συστήματος και ενίσχυση της κατάρτισης του εργατικού δυναμικού
- Προώθηση της δια βίου μάθησης και της απόστασης εκπαίδευσης
- Αύξηση του ποσοστού του ΑΕΠ για την παιδεία
- Ενθάρρυνση της ιδιωτικής τριτοβάθμιας εκπαίδευσης
- Χρηματοδότηση εταιρειών για ανάπτυξη της γνώσης και της τεχνολογίας
- Χρηματοδότηση ερευνητικών προγραμμάτων συνεργασίας μικρότερων εταιρειών
- Καλύτερευση του εργασιακού περιβάλλοντος (εύκαμπτες ώρες εργασίας κ.λ.π.)
- Διαμόρφωση και υποστήριξη μιας ομάδας ανιχνευτών εγκεφάλου για να σύρει τους εγκεφάλους στην Τουρκία.

VI. Συμπεράσματα

Πηγές των ΗΕ τοποθετούν την Τουρκία στην 24^η θέση παγκοσμίως όσον αφορά τη μετανάστευση επιστημόνων στο εξωτερικό. Αυτοί οι αριθμοί καθιστούν σαφές ότι υπάρχει μια ουσιαστική εκροή των μορφωμένων ατόμων από την Τουρκία στον υπόλοιπο κόσμο και οι οποίοι αποτελούν έναν σημαντικό τομέα της έρευνας αλλά και της άσκησης πολιτικής στην Τουρκία. Η διεθνής κινητικότητα των Τούρκων επιστημόνων έχει αυξηθεί σημαντικά και μεγάλο ποσοστό παραμένει στο εξωτερικό μετά την ολοκλήρωση της εκπαίδευσής τους.

Η Τουρκία πρέπει ν' αναβαθμίσει την τριτοβάθμια εκπαίδευση, τις συνθήκες εργασίας και το βιοτικό επίπεδο των εργαζομένων αλλά και να αυξήσει το ποσοστό του ΑΕΠ για σκοπούς έρευνας και τεχνολογίας.

Η τουρκική κυβέρνηση, ο ακαδημαϊκός κόσμος, οι επιχειρησιακές βιομηχανίες και οι Τούρκοι που ζουν στο εξωτερικό πρέπει να εργαστούν μαζί για τον τερματισμό του φαινομένου της μετανάστευσης επιστημόνων. Η Τουρκία πρέπει να εξετάσει εναλλακτικές πολιτικές για να επαναφέρει τους επιστήμονες ως κέρδος για τη χώρα. Το μέλλον εξαρτάται από αυτό.

Prof. Dr. Necdet TIMUR
Association of Civil Society and Development Institute
Eskisehir Turkey

Και

Assoc. Prof. Dr. Necdet SAGLAM
Association of Civil Society and Development Institute
Eskisehir Turkey

Συμπεράσματα και Εισηγήσεις

Η μετανάστευση λειτουργεί για το μερικό μετριασμό των διεθνών διαφορών στο ισοζύγιο μεταξύ προσφοράς και ζήτησης εξειδικευμένων ατόμων⁸¹. Βραχυπρόθεσμα, οι μεταναστευτικές κινήσεις υποστηρίζουν θετικά τη διαδικασία προσαρμογής της οικονομίας, τα κύματα των εργατών πλήρους απασχόλησης έχουν παρουσιάσει αύξηση, ή τουλάχιστον δεν φαίνεται να έχει μειωθεί το κατά κεφαλήν εισόδημα στις χώρες υποδοχής. Αν και οι αποστολές εμβασμάτων στην πατρίδα μπορεί να αποτελούν ένα σημαντικό στοιχείο της οικονομίας, η έλλειψη ειδικευμένων ατόμων μπορεί να οδηγήσει στη δυσλειτουργία κάποιων τομέων, προκαλώντας αρνητικές επιπτώσεις στην ανάπτυξη της οικονομίας και συνεπώς της κοινωνίας. Αφετέρου, η μετανάστευση μπορεί να επιφέρει ευκαιρίες, όπως στο παράδειγμα της Ινδίας όπου από χώρα αποστολής επιστημόνων στη δεκαετία του '80 έγινε χώρα υποδοχής με την αλλαγή του αιώνα⁸².

Αν και πρόκειται για θέμα ζωτικής σημασίας για την οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας η διάθεση εξειδικευμένων επαγγελματιών σε βασικούς τομείς (π.χ. πληροφορική και επιστημονική έρευνα), είναι αλήθεια ότι δεν έχει σημασία στο αποτέλεσμα της εξίσωσης. Το γεγονός είναι ότι οι μεταναστευτικές κινήσεις του ανθρώπινου δυναμικού είναι αναπόφευκτες, όπως λέει και ο απλούστερος κανόνας των οικονομικών "η προσφορά ακολουθεί τη ζήτηση", επομένως, και το ανθρώπινο δυναμικό όπως οποιοσδήποτε άλλος περιορισμένος πόρος θα είναι διαθέσιμος όπου θεωρείται πιο πολύτιμος και όχι απαραίτητως, όπου χρειάζεται περισσότερο.

Μερικά γενικά δείγματα στις μελέτες της διεθνούς κινητικότητας των πανεπιστημιακών αποφοίτων δείχνουν ότι: α) οι πανεπιστημιακοί απόφοιτοι κινούνται περισσότερο από τα άτομα που δεν έχουν υψηλή μόρφωση (ομόφωνη υπόθεση μεταξύ των περισσότερων μελετητών και ακαδημαϊκών άρθρων), β) σε πολλές επιστήμες, ειδικά για τους κατόχους μεταπτυχιακού ή διδακτορικού, η διεθνής εμπειρία είναι ένα πολύτιμο ή απαραίτητο εργαλείο εκπαίδευσης, εκείνοι που το έχουν είναι πιθανότερο να μεταναστεύσουν από εκείνους που δεν έχουν κάνει οποιαδήποτε ξένη επαφή, γ) τα διεθνή μεταναστευτικά κύματα πανεπιστημιακών αποφοίτων είναι μεγαλύτερα όταν υπάρχουν μεγάλα χάσματα στις ευκαιρίες εργασίας ή το βιοτικό επίπεδο μεταξύ της χώρας τους και της χώρας υποδοχής⁸³. Άλλοι παράγοντες όπως: οι διαφορές στην ποιότητα της ζωής μεταξύ της χώρας καταγωγής και των χωρών υποδοχής, των εκπαιδευτικών ευκαιριών για παιδιά, των κοινωνικοπολιτικών συστημάτων ασφάλειας, των αμοιβών, των ευκαιριών εργασίας και της συνεργασίας με άλλους επιστήμονες συναδέλφους διαδραματίζουν επίσης έναν σημαντικό ρόλο στις μεταναστευτικές μετακινήσεις⁸⁴.

Η μετανάστευση επιστημόνων είναι ένα συνεχές αυξανόμενο φαινόμενο, το οποίο επηρεάζει τις χώρες με πολλούς και διαφορετικούς τρόπους. Μπορεί να γίνει μια σημαντική οικονομική πολιτική που θα αποβλέπει στις αποστολές εμβασμάτων των μεταναστών που όχι μόνο αποτελεί πηγή εισοδήματος στη χώρα αλλά βοηθά και στο σχηματισμό ανθρώπινου δυναμικού μελλοντικών μεταναστών όπως συμβαίνει στην

---

⁸¹ J.F. Helliwell "Checking the Brain Drain: Evidence and Implications" Options Politiques, September 1999 p. 16. at: <http://www.econ.ubc.ca/nfortin/econ490/papers/helliw.pdf>

⁸² G. Das "The Indian Model" Foreign Affairs July/August 2006 vol.85 n.4 p.9

⁸³ J.F. Helliwell "Checking the Brain Drain: Evidence and Implications" Options Politiques, September 1999 p. 16 at: <http://www.econ.ubc.ca/nfortin/econ490/papers/helliw.pdf>

⁸⁴ W.J. Carrington / E. Detragiache "How Extensive is the Brain Drain" 1998 IMF Working Paper 98/102 (Washington) at: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/1999/06/carringt.htm>

περίπτωση της Ιορδανίας (και σε κάποιο βαθμό στην Τουρκία τη δεκαετία του '60 και των Τουρκοκυπρίων πριν λίγα χρόνια), όπου διαδοχικές Ιορδανικές κυβερνήσεις έχουν προωθήσει και διευκολύνει τη μετανάστευση των υπηκόων τους στην περιοχή του Περσικού Κόλπου και έχουν υπογράψει διάφορες συμφωνίες με χώρες όπως το Ομάν, το Κουβέιτ, και τη Σαουδική Αραβία, για να κατοχυρώσουν την εισροή χρημάτων μέσω των εμβασμάτων πίσω στη χώρα από τους μετανάστες υπηκόους.

Η περίπτωση της Ιορδανίας είναι παράδειγμα ότι αυτό το φαινόμενο έχει και θετική επίδραση στη χώρα λόγω των εμβασμάτων που αποστέλλονται και επειδή οι ξένες αγορές εργασίας προσελκύουν το πλεόνασμα των πανεπιστημιακών πτυχιούχων και διευκολύνουν τις κοινωνικές εντάσεις που μπορεί να οδηγήσουν σε κοινωνική ανησυχία. Εντούτοις, η έρευνα επισημαίνει διάφορα ζητήματα που απαιτούν περαιτέρω έρευνα και μελέτη, και που θα βοηθήσουν στην μείωση μελλοντικών προβλημάτων και θα κατοχυρώσουν ότι τα οικονομικά και κοινωνικά οφέλη διανέμονται όσο το δυνατόν ευρύτερα και ομοιόμορφα γίνεται.

Η μετανάστευση επιστημόνων, και η ώθηση πολύτιμου εργατικού δυναμικού εκτός της χώρας μπορεί να προκαλέσει κυβερνητική αντίδραση σε μια προσπάθεια να αντιστρέψει το κύμα όπως έγινε στην Τουρκία όπου η πολιτική αστάθεια, η οικονομική κρίση, η διαφορά αμοιβών, η έλλειψη ευκαιριών και επιστημονικού περιβάλλοντος, έτυχαν ιδιαίτερης προσοχής από τα τουρκικά μέσα μαζικής ενημέρωσης και τους πολιτικούς, οδηγώντας τη χώρα σε σημαντικές μεταρρυθμίσεις στο εκπαιδευτικό σύστημα, και τη δημιουργία νέων ιδρυμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και επιστημονικών ερευνητικών κέντρων όπως ΤΑΕΚ, ΤUBITAK, για να αυξήσουν τη συμμετοχή τους στις διάφορες ερευνητικές μελέτες με την ΕΕ, το ΝΑΤΟ, το WHO, την οργάνωση ατομικής ενέργειας, την ΟΥΝΕΣΚΟ και άλλους διεθνείς οργανισμούς, που στοχεύουν στη δημιουργία ευκαιριών, μιας κοινωνίας βασισμένης στη γνώση, στη μείωση της μετανάστευσης πανεπιστημιακών αποφοίτων και στη δημιουργία κινήτρων στους απόδημους υπηκόους.

Στην περίπτωση της Ιταλίας ο διαχωρισμός μεταξύ του Βορρά και του Νότου και η έλλειψη πολιτικών πρωτοβουλιών και οδηγιών από τις Τοπικές και Εθνικές Κυβερνήσεις αφήνουν την Ιταλία να χάνει τους καλύτερους επιστήμονες χρόνο με το χρόνο. Μολονότι, ο Βορράς έχει περισσότερα πανεπιστήμια από το Νότο και έχει ένα μεγάλο αριθμό ξένων φοιτητών, παραμένει ένας ανοικτός αγωγός απ' όπου οι Ιταλοί επιστήμονες φεύγουν, αναζητώντας καλύτερες θέσεις εργασίας και ευκαιρίες καριέρας.

Σε γενικό επίπεδο, οι επαγγελματικοί παράγοντες «προσέλκυσης» (π.χ. το επιστημονικό κύρος του ινστιτούτου που φιλοξενεί τον ερευνητή και η διαθεσιμότητα επιστημονικών εγκαταστάσεων υψηλού επιπέδου), μαζί με ένα λογικά ικανοποιητικό μισθό, είναι οι σημαντικότεροι λόγοι κινητικότητας των επιστημόνων, ενώ η δυνατότητα της ανάπτυξης καριέρας φαίνεται να είναι λιγότερο ελκυστική. Επιπλέον, οι μεταναστεύσεις των ερευνητών οδηγούνται κυρίως από την παρουσία διεθνών επιστημονικών δικτύων, ενώ γενικά οι μετακινήσεις των επιστημόνων διοχετεύονται συνήθως από αντιπροσωπείες μεσολάβησης.

Αν και βελτιωμένο, το επίπεδο ανθρώπινου δυναμικού και η τεχνολογική καινοτομία είναι τώρα στο επίπεδο που αναμένεται από μια χώρα που έχει φθάσει σε ένα τέτοιο προχωρημένο στάδιο ανάπτυξης. Η Ιταλία πρέπει να επιδιώξει, μέσω των προσπαθειών της, να βελτιώσει το επίπεδο εκπαίδευσης και συγκεκριμένα τον τομέα της ανώτατης εκπαίδευσης. Επίσης, πρέπει να καταβληθούν προσπάθειες για να δοθεί προτεραιότητα στο Mezzogiorno για γεφύρωση των διαφορών και περαιτέρω ενίσχυση της

παραγωγικότητας. Την παρούσα στιγμή, το Ιταλικό εκπαιδευτικό σύστημα είναι ιδιαίτερα συγκεντρωτικό και τα εκπαιδευτικά έξοδα ανά φοιτητή κατά περιοχή είναι τα ίδια για κάθε επίπεδο εκπαίδευσης, παρά τις πιο επείγουσες ανάγκες που υπάρχουν στο Νότο. Τα θετικά αποτελέσματα της εκπαίδευσης είναι μεγαλύτερα για τις Νότιες περιοχές, και τα οφέλη επεκτείνονται πέρα από την παραγωγικότητα, γι' αυτό οι κρατικές χορηγίες πρέπει πρώτα να διοχετεύονται σε εκείνες τις περιοχές.

Η αύξηση των κρατικών χορηγιών στο συγκεκριμένο τομέα είναι απίθανο να έχει κοινωνικά οφέλη εκτός και αν η μεταρρύθμιση της πανεπιστημιακής και δημόσιας διακυβέρνησης ερευνητικών κέντρων επιταχυνθεί και εισαχθούν αντικειμενικοί και αξιοκρατικοί μηχανισμοί. Τέλος, η αύξηση των δημοσίων κεφαλαίων που διατίθενται στην έρευνα πρέπει να αντισταθμίζεται από τις ιδιωτικές χορηγίες. Ούτως ή άλλως η Στρατηγική της Λισσαβώνας ορίζει ότι τα 2/3 των χρηματοδοτήσεων για έρευνα πρέπει να προέρχονται από τον ιδιωτικό τομέα.

Στην Κύπρο, αν και το πρόβλημα της ανεργίας μεταξύ των πανεπιστημιακών πτυχιούχων έχει περιοριστεί τα τελευταία χρόνια λόγω της αυξημένης ζήτησης για πανεπιστημιακή μόρφωση εργατικό δυναμικό, το νησί αντιμετωπίζει ακόμα κύματα μετανάστευσης επιστημόνων σε χώρες όπου οι Κύπριοι φοιτούν. Επιπλέον, υπάρχει και η δυνατότητα αύξησης του ποσοστού μετανάστευσης ως αποτέλεσμα της ένταξης στην ΕΕ εκτός αν αντισταθμιστεί από τις βελτιωμένες και ελκυστικές ευκαιρίες απασχόλησης και θέσεων εργασίας των ατόμων με πανεπιστημιακή μόρφωση. Ωστόσο, οι Κύπριοι έχουν ισχυρούς οικογενειακούς δεσμούς και αγάπη για τη χώρα τους, κάτι που αυξάνει τις πιθανότητες επιστροφής τους.

Φαίνεται ότι η οικονομία δεν δημιουργεί αρκετές θέσεις εργασίας υψηλής προστιθέμενης αξίας. Αντιθέτως, δημιουργεί περισσότερες θέσεις εργασίας χαμηλής προστιθέμενης αξίας, οι οποίες πηγαίνουν συνήθως σε μη Κυπρίους. Η οικονομία πάσχει από ποσοστά χαμηλής παραγωγικότητας (και επομένως χαμηλότερη ανταγωνιστικότητα) σε σύγκριση με άλλες χώρες της ΕΕ. Συγχρόνως, η κυπριακή κοινωνία έχει ψηλές φιλοδοξίες και οι νέοι τρέφουν ακόμα ψηλότερες προσδοκίες. Η οικονομία πρέπει να προχωρήσει με την αναδόμηση και τη διαφοροποίηση της, έτσι ώστε να μπορεί να δημιουργήσει περισσότερες και πιο ενδιαφέρουσες θέσεις εργασίας⁸⁵.

Εν συντομία, η πρόκληση δεν είναι μόνο η μείωση των ποσοστών μετανάστευσης, οι χώρες από τις οποίες μεταναστεύουν και οι χώρες υποδοχής μπορούν και πρέπει να παρέχουν σχέδια μετατροπής του φαινομένου, από μετανάστευση επιστημόνων σε ανταλλαγή επιστημόνων. Αυτή η ρύθμιση θα επιφέρει θετικά επακόλουθα και για τη χώρα προέλευσης των μεταναστών και για τις χώρες υποδοχής, δεδομένου ότι η χώρα προέλευσης θα κερδίσει σε ανθρώπινο δυναμικό όταν θα επιστρέψουν οι μετανάστες, θα ωφεληθεί από τις αποστολές εμβασμάτων, και θα επηρεαστεί θετικά στο σχηματισμό νέου ανθρώπινου δυναμικού. Η χώρα υποδοχής θα ωφεληθεί από το ανθρώπινο δυναμικό μετανάστευσης για τη διαχείριση προβλημάτων προσφοράς/ζήτησης και δεν θα επιβαρύνει την κοινωνική ευημερία και την αγορά εργασίας με μόνιμους μετανάστες. Θα κερδίσει στη διάχυση της γνώσης.

Για να επιτευχθεί μια κατάσταση όπου όλοι κερδίζουν (win/win situation), ένας θετικός διακανονισμός πρέπει να τεθεί σε ισχύ στις χώρες προέλευσης και υποδοχής. Οι χώρες

---

⁸⁵ Theophanous Andreas and Tirkides Yiannis (2006)

προέλευσης των μεταναστών, για να αντισταθμίσουν τη μετανάστευση επιστημόνων μπορούν να υιοθετήσουν τις ακόλουθες πολιτικές:

- Βελτίωση του κανονισμού αποστολής εμβασμάτων.
- Δημιουργία δικτύων με απόδημους επιστήμονες.
- Παροχή κινήτρων στους επαναπατριζόμενους, για επιστροφή πολύτιμου ανθρώπινου δυναμικού.
- Υιοθέτηση πολιτικών αποζημίωσης, για να εξασφαλίσει το κράτος την αναπλήρωση/εξόφληση των δαπανών που επενδύει στην παιδεία των υπηκόων του.
- Χρήση καινοτόμων μέτρων για αντιστροφή του φαινομένου της μετανάστευσης επιστημόνων ως επένδυση στην Έρευνα & Ανάπτυξη, επένδυση σε μια βιομηχανία βασισμένη στη γνώση, δημιουργία θέσεων εργασίας και ευκαιριών απασχόλησης για προσέλκυση επαναπατρισμού επιστημόνων και εξειδικευμένων ατόμων.

Οι χώρες υποδοχής, θεωρητικά ο ισχυρότερος συνέταιρος, πρέπει να αναπτύξουν ένα πλαίσιο για να προστατευθούν τόσο οι ίδιες όσο και οι χώρες προέλευσης, έχοντας υπόψη ότι τα κοινωνικά, πολιτικά και οικονομικά προβλήματα στον αναπτυσσόμενο κόσμο θα ασκήσουν, τελικά, περισσότερη πίεση στις αναπτυσσόμενες κοινωνίες στο μέλλον. Επομένως, η δημιουργία μιας πιο ίσης και ισορροπημένης παγκόσμιας οικονομίας, μακροπρόθεσμα, θα λειτουργήσει υπέρ όλων. Για να δημιουργηθεί μια κουλτούρα ανταλλαγής επιστημόνων αντί μετανάστευσης, κάποια πιο αποτελεσματικά μέτρα πρέπει να εφαρμοστούν:

- Αναφορικά με την πολιτική πρόσληψης, πρέπει να ενθαρρυνθούν οι κώδικες πρακτικής εξάσκησης, έτσι ώστε οι χώρες και τα γραφεία εξουδεύσεως εργασίας να λειτουργούν με υπεύθυνο τρόπο αποφεύγοντας να προσλαμβάνουν άτομα από συγκεκριμένες χώρες και τομείς όπου υπάρχει ένας προσδιορισμένος κίνδυνος έλλειψης ειδικευμένου εργατικού δυναμικού.
- Οι ανεπτυγμένες χώρες πρέπει να ενθαρρύνουν τις επιστροφές φοιτητών με εναλλακτικές λύσεις όπως φοιτητικές χορηγίες υπό όρους επιστροφής πίσω στην πατρίδα.
- Οι πολιτικές μετανάστευσης πρέπει να ενθαρρύνουν την προσωρινή άδεια εργασίας τόσο ώστε να επιφέρουν πραγματική διαφορά στους οικονομικούς όρους του μετανάστη και στην αποστολή εμβασμάτων στην πατρίδα, αντί της προώθησης μόνιμων αδειών διαμονής που οδηγούν στη μόνιμη εγκατάσταση των επιστημόνων σε μια χώρα.

Γενικά, οι αναπτυσσόμενες και αναπτυσσόμενες χώρες πρέπει να επικεντρωθούν στο να γίνουν προορισμοί προσέλκυσης εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού, προωθώντας στρατηγικά, θέσεις ενδιαφέροντος για το ανθρώπινο δυναμικό, εντατικές δραστηριότητες έρευνας και παραγωγής γύρω από συγκεκριμένους τομείς. Για να τροποποιήσουν την ασύμμετρη μετακίνηση και τη διανομή των επιστημόνων, οι χώρες πρέπει να υιοθετήσουν δημιουργικές στρατηγικές για να παρέχουν παγκόσμιας ποιότητας εκπαίδευση και βιομηχανίες βασισμένες στη γνώση, οι οποίες κατά τη διάρκεια του χρόνου θα στηρίζονται και θα ενισχύονται με την απαραίτητη επένδυση.

Μια από τις μεγαλύτερες προκλήσεις που αντιμετωπίστηκαν στη συγκεκριμένη έρευνα ήταν η συλλογή αξιόπιστων εθνικών στοιχείων όσον αφορά τους πραγματικούς αριθμούς της μετανάστευσης επιστημόνων από τις χώρες που αποτελούν το δίκτυο συνεργασίας. Αυτή η έλλειψη περιεκτικών μεταναστευτικών στοιχείων, ενός κοινού

καθορισμού για την έννοια του μετανάστη και της αναγνώρισης της ποιότητας του ανθρώπινου δυναμικού που μεταναστεύει⁸⁶ έχει επηρεάσει την εργασία. Σε μια πιο λεπτομερή και σε βάθος έρευνα, θα ληφθούν συγκεκριμένα μέτρα για αυτό το πρόβλημα, και ένας από τους στόχους θα είναι η εκτίμηση της έκτασης και της σοβαρότητας του φαινομένου στις 4 χώρες. Οι συνάδελφοι από την Τουρκία και την Ιταλία είχαν πρόσβαση σε σχετικές εθνικές μελέτες και ήταν σε θέση να περιλάβουν στην εργασία τους χρήσιμα στοιχεία και σχόλια.

---

⁸⁶ D. Guellec “Piecing Together the International Picture” at: <http://www.scidev.net/dossiers>

Δίκτυο Συνεργασίας

Νατάσα Οικονόμου
economou.n@unic.ac.cy

Κυριάκος Ε. Γεωργίου
georgiou.k@unic.ac.cy

Μακεδονίτισσας 46, P.O.Box 24005, 1700 Λευκωσία - ΚΥΠΡΟΣ

Τηλέφωνο: +357 22 841600 / 675 / 676
Τηλεομοιότυπο: +357 22 357964

Ibrahim Saif
i.saif@css-jordan.org
Ghassan Omet
gomet@ju.edu.jo

University of Jordan, 11942 Amman - JORDAN

Τηλέφωνο: +962 6 5355666 / 5300115 (direct)
Τηλεομοιότυπο: (962) 6 5355515

Sara de Angelis
saradeangelis@email.it
Marida Gesumaria
marida.jamila@virgilio.it

Via A. D'Alessandro 94, 80124 Napoli - ITALY

Τηλέφωνο: +39081487535
Τηλεομοιότυπο: +39081481296

Necdet Timur
ntimur@anadolu.edu.tr
Necdet Saglam
nsaglam@anadolu.edu.tr

Association of Civil Society and Development Institute
Organize Sanayi Bolgesi 7.Cad No:15, 26130 Eskisehir - TURKEY

info@stked.org
www.stked.org

Τηλεομοιότυπο: +90-222-2361244